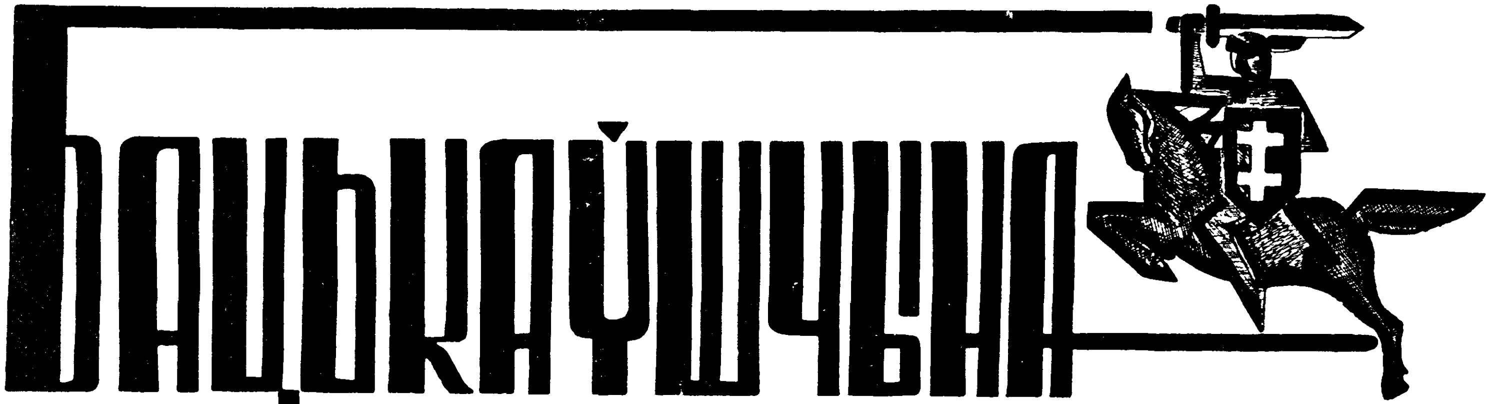

ВОРГАН БЕЛАРУСКАЙ НАЦЫЯНАЛЬНА ВЫЗВОЛЬНАЙ ДУМКІ

DIE WEISSRUTHENISCHE ZEITUNG „BAĆKAUŠČYNA“ („VATERLAND“)
Herausgeber: Wladimir BORTNIK
Postadresse: Die Weissruthenische Zeitung „Baćkauščyna“ („Das Vaterland“), (13 b) München 19, Schliessfach 69.

Druck: „LOGOS“, Buchdruckerei u. Verl., G.m.b.H., München 8, Rosenheimer Str. 46 a
Цана паза Нямеччынай: ЗША — 15 цэнтаў, Канада — 15 ц., Ангельшчына — 1 шылінг, Францыя — 20 фр., Бэльгія — 5 фр., Аўстралія — 1 шылінг Аргентына — 2 пэзо. У іншых краінах раўнавартасьць 15 ам. цэнтаў. Цана лётніцкай поштай у заакіянскія краіны — 30 ам. цэнтаў. — Падвойныя нумары каштуюць падвойна.

Банковае конто: Zeitung „Baćkauščyna“, Konto Nr. 357-125, Bay. Hypotheken- u. Wechselbank, München.

ГАЗЭТА ВЫХОДЗІЦЬ РАЗ У ТЫДЗЕНЬ — ЦАНА 50 Н. ФЭН.

LE JOURNAL BIELORUSSIEN „LA PATRIE“	DIE WEISSRUTHENISCHE ZEITUNG „DAS VATERLAND“	THE WHITERUTHENIAN NEWSPAPER “THE FATHERLAND„

№ 47-48 (277-278) | Нядзеля 27 лістапада 1955 г. | ГОД ВЫДАНЬНЯ 9

1920 — 27 лістапада — 1955

Слава тым, што памерлі, каб жыла Бацькаўшчына!

35 гадоў таму, над незалежнай беларускай дзяржавай, што была паўстала ў рэвалюцыйныя гады І-ай сьветавай вайны на руінах расейскай імпэрыі, была навісла сьмяротная пагроза зьнішчэньня. Варожыя бальшавіцкія арміі пачалі заліваць край, але не ў занятай яшчэ Случчыне нацыянальны зьезд выявіў агульнанародную наважанасьць бараніць незалежнасьць БНР. Зьезд Случчыны выбраў Беларускую Раду, што ператварылася была ў баёвы нацыянальны штаб збройнага супраціву захопнікам. Мэты дзейнасьці Рады найвымоўней вызначаюць словы дэклярацыі:

«У мамэнт самавызначэньня ўсіх народаў і змаганьня іх за сваю самастойнасьць і свабоду Беларуская Рада Случчыны выконвае волю сялянства, паслаўшага яе й даверыўшага ёй абарону незалежнасьці нашае Бацькаўшчыны Беларусі, і заяуляе ўсяму сьвету аб тым, што Беларусь павінна быць вольнай, незалежнай рэспублікай у яе этнаграфічных межах. Абвяшчаючы аб гэтым і выражаючы волю народу, Слуцкая Рада дэкляруе цьвёрда стаяць за незалежнасьць роднае Беларусі, бараніць інтарэсы сялянства ад гвалту з боку чужаземных захопнікаў і ў выпадку патрэбы навет сілаю аружжа».

Гэты заклік Рады задзіночыў тысячы патрыётаў Случчыны, што дружна былі выступілі 27-га лістапада 1920 году ў няроўнае змаганьне зь пераважаючымі сіламі расейскага бальшавізму. Сялянскія сыны ішлі бараніць родныя беларускія землі пад сьцягамі, на якіх красаваліся вышытыя працоўнымі рукамі іхных матkaў і сёстраў самаахвярныя словы: **«Тым, што паўсталі й пайшлі паміраць, каб жыла Бацькаўшчына».**

Слуцкі збройны чын, дарма што адбываўся на абмежанай тэрыторыі, а не на ўсім абшары Беларусі, меў і мае агульнанацыянальнае значэньне, бо ён гэтак, як і векапомны Акт 25-га Сакавіка, выявіў сілу нацыянальнае самаўсьведамленасьці нашага народу, паказаў, што ідэя нацыянальнай дзяржаўнай незалежнасьці ператварылася ў дзею. Гэраічныя Случчакі, як першыя зародкі рэгулярных збройных сілаў БНР, змагаліся ў працягу месяцу пад кіраўніцтвам органаў БНР не адно за волю Случчыны, але за волю й незалежнасьць усяе Беларусі. Таму ўгодкі Слуцкага збройнага парыву беларускага народу, угодкі першай ваеннай сутычкі БНР з бальшавіцкай Расеяй стыхійна прыняліся ў нашым народзе, як Дзень Герояў, дзень адданьня чэсьці сотням і тысячам бязіменных мучанікаў, што аддалі сваё жыцьцё ня толькі на полі бою, але і ўва ўсіх катоўнях крывавага бальшавізму. Беларускі народ, гэтак як і ўсе народы паняволеныя расейскім бальшавізмам, злажыў на аўтары змаганьня за свабоду безьліч ахвяраў, але, ня гледзючы на ўсялякія аблудныя махінацыі крамлёўскіх заправілаў, на іхны зьдзек над нашым народам, ён ня паў ніцма перад сілай ворага.

Можна паняволіць, крывава здушыць супраціўы, прымусіць да маўчаньня, але ніколі ня ўдасца ніякаму захопніку ўмяртвіць цэлы народ, здушыць назаўсёды ягоныя глыбінныя нацыянальныя імкненьні. Не дапамогуць аблудныя дэклямацыі аб «брацкай сям'і свабодных народаў» і дэкрэты аб надаваньні «дзяржаўнага гімну» выхваляючага паняволька — ўсё гэтае крывадушнае фарызэйства не патрапіць зацьміць у народнай памяці гэраізму Случчакоў, як сымбалю ідэі запраўднай нацыянальнай свабоды. Праўду кажа камуністычная «Зьвязда» ад 25-га верасьня сёлета, што: «Беларускі народ ніколі не забудзе. што ён абавязан камуністычнай партыі й савецкаму ўраду...» Так, праўда — не забудзе! Ці-ж можа наш беларускі народ забыцца пра разгон бальшавікамі І-га Ўсенароднага Беларускага Кангрэсу, ці можа забыцца пра крывавае здушэньне народнага Слуцкага чыну, масавыя дэпартацыі пэрыяду калектывізацыі, нішчэньне культуры й культурных дзеячаў, руйнаваньне асновы нацыі—працоўнага сялянства, ягонае нячуванае ў гісторыі прыгоннае закабаленьне ў калгасах? Ці-ж не камуністычнай партыі й савецкаму ўраду Беларускі народ забавязаны паняволеньне ўсяго краю, зьнішчэньне ягонай самастойнасьці, нацыянальны, рэлігійны й сацыяльны перасьлед, зьдзек над ягонай мовай, упадабніванай да нейкага расейскага жаргону?

Не, беларускі народ ніколі не забываўся й забыцца пра гэта ня можа! Жыцьцё йдзе ўвесь час наперад і прыйдзе яшчэ час, калі беларускі народ прыпомніць усе гэныя « «дабрадзействы» камуністычнай партыі й савецкага ўраду. Слуція сялянкі выпраўлялі сваіх сыноў, мужоў і бацькоў на змаганьне з ворагам з найвышэйшым запаветам—»Каб жыла Бацькаўшчына». І яна, дарагая, вольная й незалежная Бацькаўшчына жыве ў сэрцах народу, у ягонай сьведамасьці, дарма што ён сілаю часова змушаны да маўчаньня. Гэта ейная жыцьцёвасьць у народзе якраз і прымушае паняволька аблыжна высоўваць псэўда—гімны й псэўда—нацыянальныя сьцягі, каб перакрыць жыцьцёвасьць велічных запаветаў Случчакоў.

Дарэмныя намаганьні! Жыла Бацькаўшчына у збройным Слуцкім чыне, жыве й крывавіцца ў сэрцах, душах і сьведамасьці прыгнечанага народу ў краі цяпер, жыве ў вольнай дзейнасьці беларускай палітычнай эміграцыі й будзе жыць у будучай незалежнай і сувэрэннай Беларускай Народнай Рэспубліцы! Слава гэраічным Случчакам! Слава тысячам базіменных герояў, што аддалі сваё жыцьцё за волю народу!

А. С.

Каб жыла Бацькаўшчына

Была восень. Клёны атрасалі зь сябе апошнія лісьцінкі, што бязгучна адрываючыся з мокрых галінак, ляцелі ўніз, значучы зямлю залатымі водблескамі, накладаючы новы вузор на пацямнелы ўжо дыван. А туманы апускаліся штораз ніжэй, малочна-белай павалокай ахутра[illegible] гаі, поле, вёскі. Восснь - лістапад. Лістапад 1920 году ў Случчыне.

Чаму — ў Случчыне? Ці было йнакш у Віленшчыне, Смаленшчыне, на Палесьсі ці Гомельшчыне? Мо ня было клёнаў, туманоў?...

Неспакойна было ў Случчыне. Праз два апошнія гады яна, як і ўся Беларусь, цярпела на сабе зноў ворагаў — акупантаў. Чаргова — спачатку Расейцаў-бальшавокоў, пасьля — Палякаў. Змагаючыся супраць сябе, толькі ў вадным яны не разыходзіліся — як адны, так і другія згодна таптаалі ўсё беларускае. Не маглі яны пагадзіцца з тым, што Беларусь не хацела ўжо быць забаўкай у іхных руках, што яна вуснамі сваіх сыноў з усіх куткоў яе векапомным Сакавіковым актам абвесьціла сьвету аб сваёй непахіснай волі самой кіраваць сваім лёсам, быць гаспадаром у сябе. І таму Расейцы—бальшавікі з клічамі аб роўнасьці й свабодзе, Палякі зь лёзунгам «За вашу й нашу волю» арыштоўвалі, нішчылі кажнага, хто пасьмеў сказаць, што Беларусь—ня іхная, што яны — акупанты. І таму яны, хочучы пагадзіцца, пачалі ўжо дзяліць Беларусь міжсобку, нясучы ёй новае паняволеньне.

Ізноў сунулася з усходу бальшавіцкая арда. Случчакі пастанавілі: трэба бараніць Рэспубліку. 14 лістапада зьехаліся прадстаўнікі яе ў Слуцак, каб яшчэ раз сказаць сьвету аб сваіх правох. Нядоўга яны радзілі: ня пісалі доўгіх пратаколаў,не спрачаліся за драбніцы. У сваёй рэзалюцыі проста, некалькімі сказамі выразілі ўсё: што гатовы ўсе сілы аддаць на адбудову Бацькаўшчыны — Рэпублікі,што пратэстуюць супраць новага паняволеньня, якое рыхтуюць бальшавікі. Паклікалі зь сябе Раду Случчыны, якой аддалі ўладу й адказнасьць.

Тыдзень пасьля яна заявіла ў сваёй дэклярацыі. што «... дэкляруе цьвёрда стаяць за незалежнасьць роднае Беларусі і бараніць інтарэсы сялянства ад гвалту з боку чужаземных захопнікаў, і ў выпадку патрэбы навет сілай аружжа, ня гледзячы на лічбовую перавагу ворага, думаючы, што нашая справа — справа праўдзівая, а праўда заўсёды закрасуе».

Гэтая патрэба прыйшла — бальшавікі былі ўжо на Случчыне. Вайсковае камандаваньне Рады Случчыны загадала ўзяцца за зброю. І Случчакі пайшлі: кідалі хаты, кідалі матак, сясьцёр, жонак — пайшлі бараніць іх, бараніць краіну.

27 лістапада Першая Слуцкая Дывізія пачала няроўны бой. З сабой панесла сьцяг, вышыты рукамі слуцкіх жанчынаў матак і сясьцёр паўстанцаў. «Тым, што першыя паўсталі й пайшлі паміраць, каб жыла Бацькаўшчына» — былі на ім словы.

Дык як-жа так? Выходзіць, вышываючы гэты надпіс на сьцязе, слуцкія жанчыны ведалі, што іхныя сыны йдуць на сьмерць. Ня раз мы чулі й чуем аб такіх выпадках, што маці ахвяроўвае сваё жыцьцё ў вабароне дзіцяці ёю ўскормленага, ёю выгадаванага..

Ці можам мы тады ацаніць, ці ў сілах мы навет уявіць тую бязьмежную ахвярнасьць слуцкіх матак, што аддалі найдаражэйшае, бо даражэйшае навет за собскае жыцьцё — каб жыла Бацькаўшчына? Няма меры для гэтае ахвяры, як ня было меры для каханае радзімы ў тых, што пасылалі сваіх сыноў, і ў тых, што йшлі паміраць за яе.

«Тым, што першыя паўсталі й пайшлі паміраць...» — гэтымі словамі слуцкія жанчыны далі ня толькі знаць, што ведаюць, на што йдуць іхныя сыны. Яны напісалі іх, каб на кажным кроку, гледзячы на сьцяг, сыны—паўстаньцы памяталі: Ідзяце паміраць, мусіце паміраць — каб жыла Бацькаўшчына».

І яны памяталі гэта. Пад Капылём, Цімкавічамі, Вызнамі, пад Быстрыцамі, Верабейчыкамі, Чарнагубавам, Васілішкамі, Дашновам, Лютавічамі, Мацкевічамі, — Першая Слуцкая Дывізія, а зь ёй уся Рэспубліка прыймала баёвы

(Заканчэньне на 8-ай бачыне)

Беларускаю рукою

ДА 35 ГАДАВІНЫ СЛУЦКАГА ПАЎСТАНЬНЯ

Беларускаю рукою
Сьветлай праўды сіла
Славу лепшую напіша
Бацькаўшчыне мілай.

Я. Купала.

Ізноў восень. Разгарэўся сонечнымі днямі баб'яга лета, а тады пагас кастрычнік. У шуме пажоўклага лісьця, у звоне дажджоў надыйшоў лістапад. Месяц, зь якім у Беларусаў зьвязана так шмат успамінаў аб гарачым уздыме, патрыятычнай наважанасьці, беззасьцярожнай ахвярнасьці, геройчным змаганьні за незалежнасьць свайго народу, — успамінаў аб Слуцкіх Змагарох, іхных слаўных перамогах і трагічнай паразе. Як ужо зазначалася даўней, Слуцкае Паўстаньне, якое пачалося было 27 лістапада 1920 году, паводля падрыхтоўкі, арганізацыі й вядзеньня баёў справядлівей было-б называць не Паўстаньнем, а вайною паміж Б. Н. Р. — Беларускай Народнай Рэспублікай і Расеяй. Яно глыбака ўзварушыла нацыянальнае сумленьне шырокіх беларускіх масаў і хвалюе беларускія сэрцы да сяньня. Хоць мінула ад гэнага памятнага лістапада ўжо аж 35 год, падзеі зь ім зьвязаныя не адыходзяць у мінулае, яны жывуць і, трэба думаць, жыць будуць, калі ня вечна, дык напэўна гэтак доўга, як доўга будуць, зьмена па зьмене, нараджацца й сыходзіць у нябыцьцё беларускія пакаленьні. Чаму-ж гэта так? Чаму якраз Слуцкі Збройны Чын, хоць змагарных год выпала на нашую долю за апошняе 35-годзьдзе нямала, так хвалюе нашыя беларускія сэрцы?

Спробы арганізацыі беларускага войска былі і ў 1917-18-19 ды 20 гадох. Былі яны і ў 1942-44 гадох. Усе яны мелі некаторую ўдачу. Ініцыятары згаданых спробаў стварыць беларускую збройную моц ставілі перад сабою тую-ж самую мэту, што й Слуцкія паўстанцы: у змаганьні вярнуць незалежнасьць Беларусі. Адылі, ані тае славы, ані таго водгуку ў беларускім народзе, што Слуцкі Збройны Чын, яны ня мелі. І дзіва тут няма.

У часе выбуху расейскае рэвалюцыі 1917 году беларускія народныя масы былі ўжо нагэтулькі нацыянальна сьвядомыя, што накш і не ўяўлялі разьвязкі свае нацыянальнае справы, як адбудову свае незалежнае дзяржавы. Разумелі яны ўжо дакладна й тое, што ня можна гэтага зьдзейсьніць накш, як толькі пры дапамозе свайго беларускага войска. Аб гэтым аж надта добра сьветчыць беларускі вайсковы рух у расейскай арміі, які пачаў асабліва дужэць і пашырацца ўсьлед за выбухам дютаўскае рэвалюцыі 1917 году. У выніку гэтага руху ўжо ў кастрычніку 1917 г. у Менску адбыўся агульна вайсковы зьезд, які выбраў быў Галоўную Вайсковою Раду, даручыўшы ёй арганізацыю беларускага войска. Аднак, дзеля ваенна-геаграфічнага палажэньня нашага краю й заборчых інстынктаў нашых суседзяў, Галоўная Вайсковая Рада ня выканала ўскладзеных на яе заданьняў. Прастора Беларусі была ў тыя часы, як зрэшты ці раз ужо на працягу гісторыі, адчыненымі наросьцеж варотамі, празь якія з захаду на ўсход і з усходу на захад перакатваліся варожыя нам акупацыйныя арміі чу-

(Заканчэньне на 2-ой бачыне)

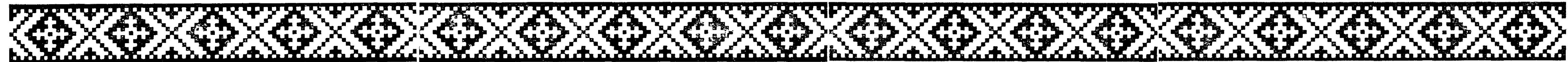

Беларускаю рукою

(Працяг з 1 бачыны)

жынцаў-суседзяў, зьмяняючы адна адну. У пачатку 1918 г. бальшавіцкая акупацыя, саступіла месца акупацыі нямецкай. У канцы гэтага-ж году, пасьля адыходу Немцаў, на Беларусь вярнуўся быў бальшавіцкі акупант. Колькі месяцаў пазьней, на пачатку 1919 г. бальшавіцкіх акупантаў замянілі акупанты польскія. Улетку 1920 году трэйці раз вярнуліся на нашыя землі бальшавікі й гэткім чынам чужыя акупацыі, на працягу колькіх год, як тыя морскія хвалі, пераліваліся праз наш край, нішчачы яго ўшчэнт і тэрарызуючы, а навет і губячы жыхарства. У гэткіх умовах не магло быць і гутаркі аб самастойнай арганізацыі беларускага войска. Ды думка гэтая жыла, а неўзабаве паўстала й спроба зьдзейсьніць яе, калі не сваймі, сіламі дык выкарыстоўваючы для гэтае мэты акупантаў.

Першая спроба выкарыстаньня чужынцаў дзеля арганізацыі беларускіх вайсковых аддзелаў была зробленая ў часе польскае акупацыі 1919-1920 г. г. Уся справа была праведзеная, як належыцца. Быў навет выданы адмысловы дэкрэт галоўнакамандуючага польскае арміі, які дазваляў на легальную арганізацыю беларускіх вайсковых аддзелаў на усёй прасторы акупацыі. Быў вызначаны й камандуючы гэтымі аддзеламі ў васобе палкоўніка Канапацкага, ахвіцэра, які меў вялікае вайсковае дазнаньне з год Першае Сусьветнае вайны й быў шчыра й цалкам адданы беларускай справе. Быў арганізаваны таксама штаб падначалены палкоўніку расейскага генэральнага штабу Бародзічу, і Беларуская Вайсковая Камісія — зярнё, зь якога мела вырасьці ў будучыні беларускае міністэрства Вайсковых Справаў.* Але, хоць працы й сілы было пакладзена шмат, ні палк. Канапацкаму, ні Штабу, ні Вайсковай Камісіі дасягнуць большых удачаў не давялося. Сталася гэтак дзеля таго, што акупанты, будучы гаспадарамі палажэньня ў вакупаванай Беларусі і змушаныя для прапаганды свае «талеранцыі» на вонкі дазволіць Беларусам арганізаваць вайсковыя аддзелы, на самай справе ўсімі магчымымі й немагчымымі спосабамі беларускай вайсковай акцыі перашкаджалі.

Пасьля заканчэньня Пальска-Бальшавіцкай вайны й канчальнага зацьверджаньня заходніх межаў Савецкае Беларускае Рэспублікі ў канцы 1920 году, на прасторы БССР пачалася гарачая нацыянальная праца ў кажнай галіне жыцьця. Ня была забытая й галіна вайсковая. У 1922 г. ў Менску пачалася арганізацыя Беларускае Нацыянальнае Дывізіі. Увесь камандны склад згаданае дывізіі, гэтаксама як і жаўнеры, былі вылучна Беларусамі. Пры штабе Дывізіі існавала рэгуляміновая камісія, якая апрацавала й выпусьціла друкам цэлы сьцяг вайсковых рэгулямінаў ды іншых вайсковых падручнікаў у беларускай мове. Службовай мовай у Дывізіі была мова беларуская. Здавалася, што ўсё, як мае быць. У сталіцы Беларусі, Менску, стаіць сваё, беларускае войска. Аднак, няпрошаным «апякуном» Беларускае ССР гэты факт не даваў супакою. І калі ў трыццатых гадох у БССР пачалася жорсткая ліквідацыя г. зв. нацыянальнага ўхілу, была зьліквідаваная й Беларуская Дывізія. Паводля загаду Камісарыяту Вайсковых Справаў з Масквы — яна была расфармаваная, а ўсе ахвіцэры й жаўнеры, ці як іх завуць у Савецкім Саюзе — байцы, былі парассыланыя ў далёкія гарнізоны РСФСР.

Надыйшоў 1941 год. Пачалася Другая Сусьветная вайна. Гітлераўская Нямеччына рынула на Савецкі Саюз і пад імпэтам гэтага неспадзяванага наступу савецкая чырвоная армія ў паніцы пачала не адступаць, а ўцякаць на ўсход. Беларусь апынулася ў другі раз пад нямецкай акупацыяй, гэтым разам пад акупацыяй Намеччыны гітлераўскай. Новыя акупанты Беларусі, атручаныя нацыстаўскімі ідэямі й ап'янелыя неспадзявана лёгкаю перамогаю над савецкай арміяй, ставіліся да беларускага жыхарства пышліва, як істоты непамерна вышэйшыя за яго. Але мінула колькі дзён, тыдняў і акупант пабачыў, што без дапамогі гэтак пагарджанага імі мясцовага жыхарства яны не абыйдуцца. Найперш Немцы пачалі набіраць маладзейшых Беларусаў, нібы паводля прынцыпу «дабраахвотнасьці», у ваддзелы дапаможнай паліцыі. Аддзелы гэтыя, вельмі невялічкія, былі пад камандай вылучна нямецкіх паліцыйных ахвіцэраў. Нейкага значаньня для беларускае справы яны ня мелі й складаліся ў вялікай меры навет не зь Беларусаў.

Гэткі стан трываў у вакупаванай Немцамі Беларусі аж да 1943 г. У пачатках 1943 году пераможная кагадзе нямецкая армія пачала атрымоўваць на ўсходнім фронце што раз часьцейшыя й паважнейшыя паразы. Чым большымі згаданыя паразы ставаліся, тым мякчэйшымі рабіліся нямецкія акупацыйныя ўлады ў дачыненьні да Беларусаў. Гэта спрабавалі выкарыстаць дзеячы зь беларускага актыву. Маючы наўвеце беларускую нацыянальную справу, яны пачалі стаўляць акупантам свае дамаганьні. Ня маючы ўпэўненасьці ў будучыні, адціснаныя бальшавіцкаю арміяй на захад, Немцы наважыліся ўрэшце паклікаць напачатку 1944 году Беларускую Цэнтральную Раду (БЦР), дазваляючы ей арганізаваць шляхам мабілізацыі Беларускую Краёвую Абарону (БКА). Згодна дамоўленасьці БЦР зь нямецкім камандваньнем, БКА арганізавалася дзеля змаганьня з бальшавіцкімі партызанамі; Беларусы, адылі, лучылі ізь ейным паўстаньнем шмат шырэйшыя патаёмныя надзеі. Арганізацыя Беларускае Краёвае Абароны пачалася зараз-жа пасьля абвешчаньня ў дні 10 сакавіка 1944 г. адмысловага дэкрэту прэзыдэнта БЦР аб мабілізацыі колькіх гадавікоў Беларусаў у БКА. Дэкрэт гэты быў разасланы ў ўсе куткі Беларусі, дакладней кажучы, па ўсёй прасторы, што была падначаленая Генэральнаму Камісарыяту Беларусі. Водгук на яе беларускіх масаў быў нязвычайны. Ня толькі прызываныя гадавікі, але людзі рознага веку, у вялізарнай бальшыні — беларускія сяляне. масава пацягнулі ў прыймовыя лекарскія камісіі. Ужо праз два тыдні былі сфармаваныя 44 батальёны пяхоты й 11 батальёнаў сапэраў у складзе ад 800 да 1200 чалавек у кажным: а блізу гэткую-ж колькасьць людзей давялося адправіць да хаты.

Апрача гэтага ў Менску была арганізаваная ахвіцэрская школа, а ў вакругах — школы падахвіцэрскія. Гэтак на працягу колькіх тыдняў паўстала была цэлая беларуская армія. Гэткая ўдача праведзенай Беларусамі мабілізацыі ў свае вайсковыя аддзелы была вялікаю й прыкраю неспадзеўкаю для нямецкіх акупацыйных уладаў. Яны моцна спалохаліся энтузіязму, зь якім Беларусы прыступілі да арганізацыі свайго войска. Адмяніць дадзены кагадзе загад было, аднак, нязручна й Немцы наважылі папросту сабатаваць беларускі вайсковы рух, дзе і як мага. Згодна дамоўленасьці зь Генэральным Камісарыятам Беларусі, Немцы ўзялі на сябе абавязак азброіць БКА. Тым часам, хоць мінала ўжо колькі тыдняў ад заканчэньня мабілізацыі, Немцы зброі не давалі. Людзі ў батальёнах пачалі нецярпліўіцца, наракаць, падазраваць з боку Немцаў нейкае ашуканства. Пачатны гарачы энтузіязм шмат у каго зьмяніўся настроямі, блізкімі да дэмаралізацыі. Былі, нават, выпадкі дызэрцыі. Тады беларускія дзейнікі рашуча зажадалі ад нямецкіх уладаў, каб тыя якнайбарждкэй далі беларускім батальёнам абяцаную зброю, накш — БКА будзе распушчаная. Палажэньне Немцаў на акупаваных прасторах Беларусі было ў тыя часы ўжо нагэтулькі няпэўнае, што Немцы, запраўды баючыся дэмабілізацыі БКА, якая адна магла даць рады бальшавіцкай партызанцы, абяцалі прыдзел зброі паскорыць. І вось, зброя пачала неўзабаве прыбываць. Складалася яна зь невялікае колькасьці стрэльбаў. Ды патайны нямецкі сабатаж выявіўся тут яшчэ выразьней: стрэльбы былі самых разнастайных сыстэмаў, веку й паходжаньня — нямецкія, расейскія, францускія, італьянскія, а навет галандзкія. Гэтаксама розная была амуніцыя. Часта здаралася, што ў батальён прысылалі стрэльбы, скажам, італьянскія, а амуніцыю — расейскую й наадварот. Падзяліць гэткую розную зброю, ды яшчэ недастатковую калькасна, паміж жаўнерамі аднае тае самае адзінкі было справай нялёгкай.

Галоўнае Камандваньне БКА было таксама ў вельмі цяжкім становішчы. Немцы не далі яму аніякіх тэхнічных сяродкаў камандваньня. Навет, калі ў той ці іншы батальён трэба было выслаць пасланца, па дакументы для яго трэба было зварочвацца да нямецкага штабу. Да кажнага беларускага батальёну, апрача ўсяго гэтага, быў прыдзелены нямецкі ахвіцэр сувязі, які кантраляваў кажны крок, а навет кажны нутраны загад камандзеру батальёну. Практычна, беларускае камандваньне было цалкам зьвязанае. Гэткае палажэньне не магло існаваць надаўга. Урэшце рэштаў яно мусіла-б скончыцца — і вельмі трагічна — як для БКА, гэтак і для Немцаў. Але лёс сам зрабіў канцы ўсёй справе.

У другой палове чырвеня 1944 году нямецкая армія пачала адступаць з прастораў Беларусі. У вапошніх днях чырвеня Немцы пакінулі Менск. Мусілі адыходзіць зь Немцамі на захад і беларускія батальёны. Праўда, невялікая частка стральцоў, ня важачыся пакінуць родныя загоны, няпрыкметна разыйшлася па сваіх вёсках. Іншая, найбольш нацыянальна сьведамая й наважаная змагацца з бальшавікамі да канца, пайшла ў лясы, творачы там моцныя аддзелы нацыянальнае беларускае партызанкі. Усё-ж, большая частка батальёнаў БКА апынулася неўзабаве ў Нямеччыне. БЦР і Галоўнае Камандваньне БКА былі эвакуаваныя зь Менску ў Бэрлін.

Апынуўшыся на чужыне, беларускі актыў ня кінуў, адылі, думкі працягваць змаганьня з бальшавіцкай арміяй, цяпер ужо не ў вабароне, а за вызваленьне паняволенай бацькаўшчыны. Дзеля гэтага ўсе намаганьні й былі найперш ужытыя на сфармаваньне з батальёнаў БКА, якія знайшліся ў Нямеччыне, баяздольных вайсковых адзінак, каб ужыць іх пры нагодзе супраць савецкай арміі. Пасьля доўгіх і вельмі цяжкіх перамоваў зь нямецкімі вайсковымі ўладамі, быў атрыманы дазвол арганізаваць дывізію, якая мела быць ужытая вылучна супраць савецкай арміі. Дывізія гэтая, названая дывізіяй «Беларусь», і была зарганізаваная на глухой баварскай правінцыі, але — пад нямецкім камандваньнем. Гэта, пэўне, й было прычынай таго, што справы ў дывізіі не пайшлі добрай дарогай. Сярод ахвіцэраў і падахвіцэраў, якія ўвайшлі ў ейны склад, блізу ад першых дзён пачало расьці незадаваленьне. Тымчасам, да раёну, дзе дывізія фармавалася, што раз бліжэй падыходзіў не бальшавіцкі, а заходні фронт. Баючыся, наўсуперак усім нямецкім прырачэньням, быць усё-ткі кіненымі ў змаганьне супраць Англа-Амэрыканцаў, Беларусы пачалі з дывізіі дызэртаваць. Каб ратаваць дывізію і захаваць яе ў цэласьці, у сакавіку 1945 году ў дывізію прыбыў камандуючы БКА. Тымчасам, выпадкі разгортваліся вельмі хутка.

У пачатку красавіка 1945 году дывізія «Беларусь» атрымала загад маршу ў кірунку Тыролю. Нямецкае камандваньне дывізіяй удзелу ў маршы, аднак, не ўзяло, ня лічачы ахвіцэраў сувязі пры батальёнах. Гэткім чынам, ініцыятыва перайшла, нарэшце, у рукі камандуючага БКА. Калі дывізія дасягнула мясцовасьці. Айзэнштайн, камандуючы БКА пазбыўся й згаданых нямецкіх ахвіцэраў сувязі. З гэтае часіны дывізія «Беларусь» пачулася запраўды вольнай беларускай адзінкай. Радасьць з гэтае нагоды была, адылі, вельмі недаўгая. Палажэньне дывізіі ставалася крытычным. Машыраваць на ўсход было немагчыма, дзеля далёкае адлегласьці ад усходняга фронту, вельмі варожага настаўленьня шматлікіх у ваколіцы аддзелаў нямецкіх войскаў СС і блізіні амэррыканскага фронту зь ягоным лятунствам, якое безаглядна нішчыла кажны рух на тылох нямецкае арміі. Іншага выхаду ня было, як паддацца амэрыканскай арміі, што дывізія «Беларусь» і зрабіла, прабіўшыся праз нямецкі фронт у раёне Цьвізэлю 30 красавіка 1945 г.

Камандваньне амэрыканскай арміі, ня гледзячы на ўсе тлумачэньні й довады, аніяк не зразумела жаданьня Беларусаў змагацца із сваймі панявольнікамі — бальшавікамі, і, палічыўшы дывізію нямецкім саюзьнікам, раззброіла яе й загнала за дрот.

Гэтак, дзякуючы няпрыхільным дачыненьням акупанта да беларускае вайскавае справы, была змарнаваная нязвычайная нагода арганізаваць беларускае войска ў часох Другое Сусьветнае вайны. Із пакліканых у БКА ў 1944 годзе пяцідзесяцёх тысяч Беларусаў, тымчасам, можна было-б арганізаваць пяць поўных дывізіяў. А каб дывізіі гэтыя былі яшчэ й належна азброеныя, бальшавікі не занялі-б так лёгка нашае Бацькаўшчыны, як гэта яны зрабілі ўлетку 1944 г.

Усё-ж БКА пакінула па сабе вялікую й вельмі паважную спадчыну — нацыянальную беларускую партызанку ў Беларусі. Аб моцы й добрай арганізацыі гэтае партызанкі сьветчаць справаздачы нямецкіх ваеннапалонных, што вяртаюцца апошнім часам з Савецкага Саюзу, дзе яны адпакутвалі ў палоне ці мала год. Паводля іхных сьветчаньняў, яшчэ ў 1949 годзе беларуская партызанка была нагэтулькі магутная, што партызаны наважыліся напасьці на турму ў сталіцы БССР — Менску, каб вызваліць зь яе трыманых там бальшавікамі палітычных зьняволеных. У выніку гэтага нападу, паміж партызанамі й чырвонаармейцамі, расказваюць Немцы, завязаўся быў запраўдны бой. І нашыя партызаны й Менскі гарнізон мелі немалыя ахвяры забітымі й раненымі. Партызаны, аднак, пераможаныя ня былі й, хоць ня мелі ўдачы, патрапілі адыйсьці ў лясы, скуль і да сяньня змагаюцца з панявольнікамі нашае Бацькаўшчыны.

Прыгаданыя вышэй тры прыклады спробаў арганізаваць беларускае войска пры дапамозе трох розных акупантаў Беларусі, аж надта вымоўна сьветчаць пра тое, што гэтаю дарогаю ня ўдасца нам нічога дасягнуць і ў будучыні.

Слуцкае Паўстаньне 27 лістапада 1920 году, наадварот, ёсьць для нас прыкладам правільнага, адзінага шляху, які можа нас прывесьці да мэты. На параўнальна невялічкай прасторы Слуцкага повету, які адно на кароткі час вызваліўся ад гнёту акупантаў, Слуцкія патрыёты патрапілі на працягу тыдняў арганізаваць дзесяцітысячную Слуцкую Брыгаду. 27 лістапада 1920 году, 35 год таму, Брыгада гэтая пачала змаганьне з бальшавіцкай арміяй, баронячы родную зямлю ад новага паняволеньня і ня гледзячы на вялізарную пераваігу ўсходняга ворага, гераічныя Слуцкія змагары патрапілі паўстрымоўваць бальшавіцкі наступ на працягу шасьцёх тыдняў.

Слуцкі Збройны Чын сьветчыць і шмат аб чым яшчэ — аб арганізацыйных здольнасьцях беларускага народу, аб ягоных жаўнерскіх вартасьцях, аб ягонай ахвярнасьці для справы змаганьня за незалежнасьць Бацькаўшчыны. Ён лепш за ўсё пераконвае нас, што народ паняволены, народ, над якім стаіць акупант-чужынец, ніколі не патрапіць выявіць у ўсёй паўніні сваіх прыродных здольнасьцяў. Стварыць вартаснае й вялікае, што прынясе яму вызваленьне, патрапіць адно беларускаю рукою сам Беларускі Народ.

Ф. Кушэль

---

*) Глядзі артыкул «Ад Менску да Лодзі» ў газ. «Беларусь» за 1952-1953 г.г., № 15 (21) — 1 (25).

АБ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ НА ЭМІГРАЦЫІ

АД РЭДАКЦЫІ: Ужо закончаны друк даўно абяцанага альманаху твораў беларускіх эміграцыйных паэтаў і пісьменьнікаў «Ля чужых берагоў», які ў хуткім часе будзе разасланы нашым Прадстаўніцтвам дзеля прадажы. Каб перад гэтым зарыентаваць нашых чытачоў, што ён зь сябе прадстаўляе, ніжэй перадрукоўваем кароткі ўступны артыкул да гэтага альманаху.

*

О, Беларусь, хай так,
мы зь верай
Цябе і ў далеч панясём!

Гэтыя словы нашай выдатнай паэткі на эміграцыі, Натальлі Арсеньневай могуць добра служыць за мото ўсяе нашае эміграцыйнае літаратурнае творчасьці, бо яны праўдзіва адлюстроўваюць тыя шляхотныя заданьні, якія ўзяла на сябе нашая палітычная эміграцыя, у дадзеным прыпадку — паэты й пісьменьнікі. На іхную долю выпала ў песьнях і мастацкіх вобразах несьці ў далеч Беларусь, у думках вольную ў вольны сьвет, бо на Бацькаўшчыне, дзе ўладае цемра й жахлівае нявольніцтва, яна паняволеная, узьлёты вольнае думкі скаваныя, прыгожыя імкненьні народу патаптаныя, ягоныя нацыянальныя сьвятасьці апляваныя. Толькі на чужыне, дзе ўдалося знайсьці прыпынак маленькай жменьцы беларускага народу — ягонай палітычнай эміграцыі, асталася магчымасьць захоўваць цягласьць нашай нацыянальна-вызвольнай ідэі і, хоць у сьціплых разьмерах, разьвіваць і тварыць нашыя нацыянальныя культурныя цэннасьці, якія будуць некалі прынесеныя ў вольную Беларусь, каб там запоўніць пустое месца, паўсталае ў найчарнейшыя гады бясприкладнага нявольніцтва. Бо ўся сяньняшняя літаратурная прадукцыя на Бацькаўшчыне, хаця й багатая колькасна ды размавітая сваімі жанрамі й формамі, ёсьць пазбаўленая, як і ўсе іншыя зьявы культуры, беларускае душы і поўнасьцю пастаўленая на службу акупанту.

Першыя гады пасьля заканчэньня апошняй вайны ня былі спрыяльнымі для разьвіцьця беларускае мастацкае літаратуры на эміграцыі. Нашыя суродзічы, расьцярушаныя па ўсёй Заходняй Нямеччыне і ў іншых краінах эўрапэйскага Захаду, вялі ў гэтым часе няпэўнае і часовае жыцьцё, будучы спачатку загрожаныя прымусовай рэпатрыяцыяй, а пазьней, калі рэпатрыяцыйная небясьпека мінула, былі падхопленыя агульнай хваляй масавага эміграваньня ў краіны сталага пасяленьня й працы. Такая атмасфэра, рэч ясная, не магла спрыяць літаратурнай творчасьці. З другога боку, першыя паваенныя гады разьвіваліся пад знакам фармаваньня грамадзкай і палітычнай думкі ды нутранай кансалідацыі нашай эміграцыі, якая, апынуўшыся ў новых умовах жыцьця, павінна была нанова сканкрэтызаваць і аформіць свае палітычныя нацыянальна-вызвольныя пазыцыі, выпрацаваць новы стыль жыцьця грамадзкага. Пытаньні літаратурнай творчасьці сталі на заднім пляне.

Трэба паставіць у лік немалых заслугаў нашых літаратурных сілаў, што і ў гэтыя няпэўныя гады яны ня толькі не пакідалі думкі аб патрэбе наладжаньня літаратурнага жыцьця, але й рабілі саматужна канкрэтныя спробы ў гэтым кірунку. Адцемім хоць-бы выданьне ў 1947—48 гг. стараньнем пісьменьніка Васіля Бірыча трох вялікіх сшыткоў саліднага літаратурнага часапісу «Сакавік», або зарганізаваньне ведамым пісьменьнікам Юркам Віцьбічам літаратурнага згуртаваньня «Шыпшына» й выдаваньне на працягу некалькіх гадоў добра рэдагаванага й цэннага літаратурнага часапісу пад тымжа назовам «Шыпшына». Тады-ж пачалі паяўляцца й некаторыя іншыя, праўда, кароткавечныя літаратурныя часапісы, ды было выдадзена і некалькі зборнікаў паэзіі. Але ўсё гэта, як успаміналася, ня мела ані сталага характару, ані выразнай пэрспэктывы.

Палажэньне зьмянілася на лепшае пасьля 1950—51 гг., калі працэс масавага эміграваньня за акіян закончыўся, а тыя, што выэміגравалі, змаглі ўладзіцца і распачаць больш менш сталае арганізацыйнае жыцьцё ў краінах новага пасяленьня. Беларуская эміграцыйная грамадзкасьць уступіла тады ў працэс творчае працы ў розных галінах нацыянальна-палітычнага, грамадзкага й культурнага жыцьця, у тым ліку — і ў галіне літаратурнае творчасьці.

Да актывізацыі літаратурнага руху выдатна прычыніўся тыднёвік «Бацькаўшчына», які ад 1952 г. увёў на сваіх бачынах сталы «Літаратурны дадатак» і да супрацоўніцтва прыцягнуў бадай што ўсе нашыя літаратурныя сілы на чужыне. Літаратурным пачынаньням наймалодшых аўтараў верна служылі часапісы беларускае моладзі «Наперад» і «Моладзь». Ад 1954 году пачаў выходзіць у Нью Ёрку салідны й добра пастаўлены літаратурна-мастацкі часапіс Беларускага Інстытуту Навукі й Мастацтва «Конадні», які згуртаваў вакол сябе ўсіх выдатнейшых эміграцыйных паэтаў, пісьменьнікаў, мастакоў і літаратурных крытыкаў ды мае ўсе дадзеныя згуляць правадніцкую ролю ў нашым літаратурным жыцьці на чужыне.

Паэты й пісьменьнікі, творы якіх трапілі ў гэты альманах, усе бяз вынятку належаць да новай эміграцыі. Апошняя вайна й паўторная акупацыя Беларусі бальшавікамі выкінула іх на чужыну, дзе яны, як і наагул беларускія эмігранты, знайшлі сабе прыпынак у Эўропе, Паўночнай і Паўдзённай Амэрыцы ды Аўстраліі. Амаль усе яны пачалі пісаць яшчэ на Бацькаўшчыне, а некаторыя, як Натальля Арсеньнева й Юрка Віцьбіч, былі ўжо там шырока ведамымі й агульна прызнанымі. Там яны годна дзялілі лёс усіх перадавых ахвярных змагароў за народную справу, аб чым сьветчыць факт, што бальшыня абнятых гэтым альманахам аўтараў — гэта былыя вязьні савецкіх турмаў і канцэнтрацыйных лягераў. Гэта сталася аднэй з прычынаў, што ў іхнай сяньняшняй творчасьці, разьвіванай на эміграцыі, захавалася шчырая й беспасярэдняя лучнасьць з родным краем.

З гледзішча тэматычнага творчасьць нашых эміграцыйных аўтараў канцэнтруецца галоўным чынам на адных і тых-жа мамэнтах, якія зьяўляюцца галоўным прадметам паэтычных

Ці зьмянілася што-небудзь?

Пачынаючы ад сьмерці Сталіна, гэтае пытаньне ня зыходзіць із шпальтаў заходняе прэсы, калі справа тычыцца Саветаў. Задаюць яго ня толькі журналістыя: яго можна пачуць ад дыпляматаў і экспэртаў у савецкіх справах, а далей ужо яно ўсеагульна пашыраецца і ў масах. Пры гэтым, ясна, кажны разьвязвае яго пасвойму, і можна пачуць самыя розныя адказы. Прыгледзеўшыся аднак бліжэй, ува ўсіх такіх адказах, можна знайсьці адно супольнае: пачынаючы ад славутае маленкоўскае «адлігі» ўва ўсіх дачыненьнях полажэньне ў Саветах палепшала, рэжым злагаднеў, матар'яльнае забясьпечаньне насельніцтва паправілася ды наагул, калі выслявіцца пасавецку, «жить стало лучше, жить стало веселей». І толькі лічаныя цьвярозыя адзінкі ды запраўдныя знаткі савецкай рэчаіснасьці час ад часу здабываюцца яшчэ на сьмеласьць выліць кубак сьцюдзёнае вады на распаленыя галовы энтузіястых савецкае звалюцыі. Гэтыя-ж апошнія зьдзіўлена паглядаюць на антыкамуністычную эміграцыю ды штораз часьцей зь нявіннай мінай ды дзіцячай наіўнасьцяй напоў пытаюць, напоў сьцьвярджаюць: «Дык што-ж, цяпер хіба вы ўжо можаце спакойна ехаць дадому?» І ніякай зласьлівасьці ці варожасьці ў гэтым няма — тут проста людзкая няведа.

А што-ж думае эмігрант? Той, што ўжо за акіянам ды заняты сваімі справамі, наагул аб гэтым мала думае, а калі й думае, дык разглядае гэтае пытаньне, як пабочнае, якое яго беспасярэдня ня тычыцца. Іншыя, як хто: адныя абсалютна ня вераць у ніякія зьмены ў Саветах; іншыя думаюць, што зьмены адбыліся й адбываюцца даволі паважныя, але не настолькі, каб можна было рызыкаваць вярнуцца дадому.

На нашу думку, перш чымся выказваць свой пагляд, трэба перадусім удакладніць, што мы разумеем пад паняцьцем «зьмена». Мы, эмігранты, зусім аўтаматычна, і гэта поўнасьцяй зразумела, думаючы аб зьменах у Саветах, перш за ўсё ставім сабе пытаньне: палепшала там ці не? Зрэшты і заходняе грамадзтва, супакой ці напружаньне якога залежыць ад таго ці іншага савецкага ходу, ставіць пытаньне ў такі самы спосаб. У выніку атрымоўваецца пераблытаньне паняцьцяў. Заместа ўзважыць, **што** тая ці іншая зьмена азначае ў сутнасьці, і якія пасьлядоўнасьці яна можа мець у будучыні, мы гарачкова ўзважваем яе толькі з гледзішча на ейную выгаднасьць для нас і нашага народу. А так, як чалавек заўсёды, хоць-бы сабе й падсьведама, хутчэй бачыць тое, што яму падабаецца, дык і ня дзіва, што бываюць часамі выпадкі, калі дадзеная зьмена ня мае нічога супольнага з палепшаньнем ці пагоршаньнем жыцьця ў СССР, а мы ўсё-ж пачынаем бачыць нешта лепшае.

Вось-жа трэба сьцьвердзіць, і з гэтым хіба ўсе згодзяцца, што за апошнія гады ў Саветах адбылося падзеяў і зьменаў даволі шмат. Сьмерць Сталіна, Маленкоўскі «нэп», «раскулачаньне» Бэрыі ды ліквідацыя яго, калектывізацыя кіраўніцтва, маленкоўскае каяньне, хрушчоўская цаліна й кукурузацыя ды нарэшце «жэнэўскі дух» — гэта, бязумоўна, падзеі, якія выклікалі той ці іншы рэзананс, такія ці гэтакія зьмены. Але ці прынесьлі яны якую-небудзь папраўу ў жыцьці насельніцтва?

Разгледзьма коратка гэтае пытаньне, пачынаючы ад гораду. Перагледзеўшы менскую (а яна ясна нічым ня розьніцца ад прэсы іншых рэспублікаў), мы магчыма заўважым пару фатаграфіяў нова пабудаваных дамоў, якія разглядаюцца як вялікія, рэспубліканскага значэньня, дасягненьні. А апрача гэтага? З артыкулаў, дапісак, лістоў у рэдакцыю ды справазданьняў вее адным і тым-жа самым, безнадзейным і бясконцым: кепска наладжаны транспарт, недастатковая каналізацыя, нястача кватэраў, пустыя магазыны, спэкуляцыя, круцельства і бюракрацыя; на хвабрыках — пляны, пляны ды нагонка да выконваньня іх і перавыконваньня.

А што-ж у калгасах? На гэтым фроньце таксама бязь зьменаў, калі ня лічыць прымусовае кукурузацыі, якая, хай сабе што ні думае Хрушчоў, не палепшыць долі калгасьніка. І тут таксама надаедлівыя лёзунгі, «выканаць» і «перавыканаць» ды адпаведная нагонка ў гэтым кірунку, хоць, як відаць із карэспандэнцыяў і справазданьняў, яна не заўсёды дапамагае, і рэальныя вынікі з плянамі далёка разыходзяцца. Жыцьцё калгасьніка, як і перад гэтым, рэгулюецца на працягу ўсяго году трымя галоўнымі цыклямі напружаньня: вясеньні сеў, збор ураджаю ды здаваньне дзяржаве паставак. У савецкай прэсе ўсе гэтыя цыклі адлюстроўваюцца, як на экране. Веснавыя нумары «Зьвязды», прыкладам, запоўненыя артыкуламі тыпу «Датэрмінова выканаць плян веснавога севу», «Пашырыць плошчы засеву кукурузы», «Павысіць тэмпы веснавога севу» і інш.; увосень гэтая-ж «Зьвязда» спачатку заклікае: «У час сабраць пасевы!», «Выканаць плян збору!», а пасьля ня толькі заклікае, але ўжо зьдзекуецца: «Хлеб дзяржаве», «Бульбу дзяржаве», «Гародніну дзяржаве», іншымі славамі — усё дзяржаве. А што-ж калгасьніку? Гэтым ужо ні тая «Зьвязда» ні дзяржава не клапоцяцца, як і наагул ніколі не клапаціліся.

Вышэй сказанае — гэта толькі маленькая крошка, якая паказвае, што ў штодзённым жыцьці насельніцтва нічога не зьмянілася й не палепшылася. Але затое наадварот — ёсьць шмат дадзеных, якія паказваюць на тое, што палажэньне яшчэ навет пагоршылася. І так, прыкладам, сёлета ўвесь час вяляся й вядзецца кампанія за як найбольш рацыянальнае выкарыстаньне працоўных кадраў .З працоўнай сілай у БССР вельмі скупа. «Дабравольныя выезды» на цаліну, бязумоўна, хоць можа і ў ня вельмі вялікай ступені, аднак гэтую скупасьць пабольшваюць. А тым часам увядзеньне такой працаёмкай культуры, як кукуруза, якраз патрабуюць збольшаньня працоўнае сілы. У выніку — навет на найцяжэйшыя працы даводзіцца пасылаць жанчын. Хопіць глянуць на здымкі тае-ж савецкае прэсы: мы ўбачым жанчын, што цягаюць цэглу пры будове дамоў, мы ўбачым іх у машына-будаўнічых цэхах, пры камбайнах і г. д. Бязумоўна, ніхто тут не паверыць, што гэта вынік ураўнапраўненьня жанчын з мужчынамі.

Некаторыя заходнія назіральнікі, прабыўшы пару тыдняў у СССР, часам пішуць, што ўсё-ткі матар'яльны бок жыцьця ў СССР значна палепшаў у параўнаньні з перадваенным пэрыядам. На задакумэнтаваньне сваіх вывадаў яны зьмяшчаюць фатаграфіі, дзе можна бачыць прыстойна, ледзь не пазаходняму апранутых дамаў, тлустых грамадзян, што праводзяць свае вакацыі на курортах паўдня, ды здаровых жыцьцярадасных дзяцей у дзіцячых дамох. Нам ведама, дзе падобныя фатаграфіі робяцца. Але й таксама ведама, што ёсьць і іншы бок рэчаіснасьці. Вось паглядзем на гэтыя тры фатаграфіі зьмешчаныя тут. Гэта аўтэнтычныя здымкі, зробленыя сёлета ў Стаўпецкім раёне. Камэнтары да іх хіба непатрэбныя. Мы бачым, наколькі розьняцца гэтыя калгасьніцы ад тых

маскоўскіх дамаў, бачым «жыцьярадаснасьць» калгасных дзяцей...

Яшчэ іншыя кажуць, што хоць фактычна стандарт жыцьця не зьмяніўся, але ўсё-ж рэжым злагаднеў. І як довад, прыводзіцца апошняя амнэстыя, некаторыя палёгкі ў канцэнтрацыйных лягерах, свабаднейшая крытыка ў прэсе і г. д.

Што дала амнэстыя? Нельга забывацца, што гэта быў крок выкліканы чыста палітычнымі і прапагандовымі меркаваньнямі, гэта адзін з шматлікіх тактычных ходаў, якімі звычайна карыстаюцца бальшавікі. А да гэтага — гэта толькі аднаразовы акт, зь якога можа скарыстала колькі тысячаў засуджаных. Але-ж тут зусім няма ніякае гарантыі, што амнэстыяваны ня будзе пасьля пазбаўлены свабоды паводля іншага параграфу карнага кодэксу ці навет паводля таго самага. У самым-жа кодэксе ніякіх зьменаў ня ўведзена, ён і далей застаецца зброяй камуністычнае партыі, як бальшавікі самі аб ім выражаюцца.

Што да палёгкі ў канцэнтрацыйных лягерах, дык яе вельмі добра характарызуе адна карыкатура зь якогась заходня-эўрапэйскага часапісу. Там з аднаго боку дроту нарысаваныя два, як шкілеты, кацэтнікі, з другога — таўстыя змвэдысты, які ўсьміхаецца да вязьняў. І тут-жа зьдзіўленая рэпліка аднаго з кацэтаўцаў: «Глядзі, Ігар, ён да нас усьміхаецца?» Гэта ўсё. І найхутчэй, што **толькі** ўсьміхаецца, а гэтага яшчэ далёка замала.

Аргумэнт аб свабаднейшым тоне крытыкі ў савецкім друку таксама мае сумлеўную, а то й ніякае вартасьці. Хопіць толькі павярхоўна перагледзець гэтую крытыку, каб зразумець, што яна зьяўляецца таксама аднэй, і то не апошняй па вазе, камуністычнай зброяй. Што-ж там крытыкуецца? Нявыкананьне пляну, кепская арганізацыя якоесь установы ці прадпрыемства, заслабая разгорнутасьць агітацыі ў тэй ці іншай дзялянцы, антыграмадзкія дачыненьні да дзяржаўнае маемасьці, — інакш — усё тое, што шкодзіць ці прынамся ня прыносіць карысьці дзяржаве. Крытыкі фактычнага віноўніка ўсяе нядолі насельніцтва, камуністычнае партыі, мы там ня ўбачым. Там, прыкладам, можна да бесканцовасьці срога крытыкаваць старшыню калгасу за няўдалы ўраджай кукурузы, але затое крытыкаваць найбольшага няўдачніка гэтае культуры — Хрушчова — ніхто не пасьмее. Падобных прыкладаў савецкая рэчаіснасьць штодзённа дастаўляе цэлыя масы.

Ёсьць таксама й такія, што свае аргумэнты аб зьмякчэньні рэжыму базуюць на апошніх дыпляматычных ходах бальшавікоў у інтэрнацыянальнай палітыцы. Як прыклад, тут падаецца дапушчэньне ў СССР шматлікіх групаў заходніх турыстых, «жэнэўскі дух», прыяцельскія ўсьмешкі савецкіх дыпляматаў і г. д. Але што-ж тут адно з другім мае супольнага? Ні прыемныя ўспаміны заходняга турыстага з Масквы ці Ленінграду, ні пышныя прыняцьці ў Крамлі ў чэсьць прадстаўнікоў Захаду, ці прыяцельскія ўсьмешкі савецкіх дыпляматаў на такіх-жа прыняцьцях у сваіх калегаў на Захадзе ні на капельку не мяняюць палажэньня работніка, калгасьніка, інтэлігента і, тым больш, вязьня канцэнтрацыйнага лягеру.

Падсумоўваючы вышэй сказанае, мы не запярэчваем, што ў СССР абсалютна няма ніякіх зьменаў. Але адразу-ж падкрэсьліваем, што ўсе тыя зьмены, якія да гэтага часу адбыліся й адбываюцца, аб якіх найбольш гаворыцца і на якія найбольш пакладаецца надзеяў, ня маюць нічога супольнага з палепшаньнем палажэньня шырокіх масаў насельніцтва, як з гледзішча матар'яльнага, так і з гледзішча асабістае й палітычнае свабоды.

Праўда, у рамках толькі газэтнага артыкулу мы ня можам больш падрабязна разгледзець гэтага пытаньня за адзін раз. Тут нічога не ўспамінаецца пра такія важныя галіны, як мастацтва, літаратура, навука і іншыя галіны духовага жыцьця, якія ня раз навет у цяжкія пэрыяды нядрэнна разьвіваліся. Думаем, што ў будучых нумарох «Бацькаўшчыны» гэтае пытаньне будзе парушацца, хоць з упэўненасьцяй можна сказаць, што ў Саветах за пошнія гады і ў гэтай галіне ня здарылася нічога пацяшальнага — наадварот, усе гэтыя галіны занепадаюць пад ціскам ня толькі сацыялістычнага зьместу, але й расейскае формы калі йдзе аб нерасейскія народы.

А. Галубіцкі

Беларускія спэцыялістыя атамнае энэргіі на міжнароднай канфэрэнцыі

У ліпені сёлета ў Жэнэве адбылася міжнародная канфэрэнцыя навуковых працаўнікоў у атамнай галіне. Сярод шматлікіх дэлегацыяў бадай з усяго сьвету былі таксама прадстаўнікі беларускае навукі з паняволенае Беларусі, якая толькі й была прадстаўлена спасярод усіх савецкіх рэспублік.

Беларускімі навукоўцамі на Жэнэўскай канфэрэнцыі былі пададзены два навуковыя даклады:

1) «C^{14} у вывучэньні біясынтэзы хлярафілю» (рэфэрэнты — Т. Годнеў і А. Шлык) і

2) «C^{60} ды ягоны ўдзел у вывучэньні ролі кобальту, як мікра-элемэнту ў ваджыўленьні расьлін» (рэфэрэнт — А. Кедраў-Зыхман).

Гэтыя дадзеныя былі зьмешчаны ў спэцыяльным выданьні з нагоды жэнэўскае навуковае канфэрэнцыі. Для зацікаўленых ніжэй падаем бібліяграфічныя дадзеныя аб гэтай кнізе:

A Forum survey. World development of atomic energy. Выдавецтва: Atomic Industrial Forum, Inc., 260 Madison Ave, New York 16.

НЕ ПАВІННА БЫЦЬ АНІВОДНАГА БЕЛАРУСА НА ЧУЖЫНЕ, ЯКІ-Б НЯ БЫЎ ПАДПІСЧЫКАМ, ЧЫТАЧОМ І ПАШЫРАЛЬНІКАМ «БАЦЬКАЎШЧЫНЫ» І ЕЙНЫХ КНІЖНЫХ ВЫДАНЬНЯЎ!

перажываньняў і ўзбуджаюць сільную творчую рэакцыю. Гэта наступныя тэматычныя камплексы: падзеі з паднявольнага жыцьця на Бацькаўшчыне, якія найчасьцей паказваюць тыповыя там і трагічныя ў сваей жахлівасьці выпадкі, калі або самі аўтары, або іхныя гэроі трапляюць у сутык з усёмагутным НКВД і робяцца ягонымі ахвярамі з усімі ведамымі гэтага вынікамі; падзеі з часоў апошняе вайны й прымусовае працы ў Нямеччыне ў характары бясправных «ост-арбайтараў»; жыцьцё і праца ў краінах вольнага сьвету.

Дамінуючая рыса ў творчасьці нашых эміграцыйных аўтараў — гэта шчырыя й глыбокія патрыятычныя эмоцыі. Кажны паэта канкрэтызуе іх па своему, у залежнасьці ад спэцыфічных якасьцяў свайго таленту. Але сіла, глыбіня і праўдзівасьць паэтычнай рэакцыі на ўспаміны аб родным краі, ягоным сяньняшнім лёсе і на ўсьведамленьне сваей адарванасьці ад яго бадай што ў кажнага зь іх узьведзеныя да найвышэйшае ступені. Усьведамленьне выгнанскага лёсу паэты-эміграната і туга за родным краем зьяўляюцца галоўным рухаючым маторам іхнага творчага паэтычнага працэсу.

У многіх творах асабліва такіх аўтараў, як Арсеньнева, Салавей і Крушына, паэтычнае ўспрыйманьне новых і адменных зьяваў на чужыне выклікае, у сілу асацыяцыі або кантрасту, жывыя ўспаміны з роднага краю або пачуцьцёвыя алюзіі да яго. Гэтак, прыкладам, нявыносная ньюёрская сьпякота выклікае ў паэтычным выабражэньні Арсеньневай зусім адменны сваім характарам і пачуцьцёвым успрыйманьнем паэткі абраз беларускага лета:

А ў нас цяпер жыта́ хінуць калосьсе,
дзічкі
на ўзьмежках церпкі плод залоцяць,
у быльлі
палуднічкі гудуць,
а вецер твар казыча.
і сонца п'юць усе, і людзі, і палі.
(«Сьпякота»)

Такое спляценьне двух кантраставых пачуцьцяў, выкліканае ўяўленьнем адменнай чужыны з аднаго боку і далёкай Бацькаўшчыны — з другога вельмі мастацкую канкрэтызацыю знайшло ў словах Салаўя: «О, Афрыка! Крывіччынай была-б ты, каб Нёмнам быў твой поўнаводны Ніл» («Перад вясной»). Гэтак найбольш улюбленымі і найчасьцейшымі паэтычнымі абразамі, пры гэтым глыбака насычанымі настраёвасьцю й эмоцыямі, зьяўляюцца ўяўленьні роднага краю, выкліканыя шляхам асацыяцыі або кантрастаў з жыцьця на чужыне.

Бязьмежная любоў роднага краю, узьнесеная часта да вышыняў рэлігійнага піетызму, і бяздонная туга за ім зьяўляецца тыповай эмацыянальнай рысай гэтае паэзіі. Таму яна авеяная глыбокім сумам, у ёй зьвіняць пераважна мінорныя тоны. Але з асаблівым націскам трэба падчыркнуць, што сумныя й тужлівыя тоны гэтай паэзіі ніколі ня пераходзяць у роспач і безнадзейнасьць. Асноўнай і тыповай рысай гэтае паэзіі ёсьць цьвёрдая й непахісная вера ў будучыню, а частыя ў ёй абнадзейваньні аб бяссумлеўнасьці павароту ў родны край ня выклікаюць пачуцьця штучнага самаабману. Гэта найвымоўнейшы довад, што ані цяжкі й бяспэрспэктыўны лёс, які адарваў нас ад роднага краю і расьсеіў па шырокім сьвеце, ані ўсьведамленьне факту, што край наш і народ крывавяцца пад цяжарам няволі, нас не зламалі духова й ня зьнішчылі веры ў перамогу.

Гэтую жыцьцяздольнасьць і сілу пературываньня дае нашай эміграцыі неразрыўная духовая сувязь з родным краем, як прыгожа гэта выразіла Натальля Арсеньнева ў сваім вершы «Хоць мы лісты»:

Хоць мы лісты, што восенскі віхор,
разгойдаўшы, мяце па далячынях сініх, —
карэньні нашыя ўпіліся у падзол
радзімай глебы і таму —
ня гінем.

Гэтая арганічная сувязь з краем і ўсьведамленьне вялікай творчай сілы народу, моцнага імкненьня да дасканаласьці й хараства родзяць у перакананьні нашых паэтаў непахісную веру ў ягоную будучыню. Прыкладам такога аптымістычнага перакананьня могуць служыць наступныя радкі Ул. Дудзіцкага:

І я ня дам ніколі веры,
што мор надыйдзе хараству!
Усё, жыве і жыць што мусіць,
што сьпеліць зорная асець, —
на хвалях прышласьць прынясе
для несьмяротнай Беларусі!
(«Для несьмяротнай Беларусі»).

З гледзішча мастацкае ўзроўні, прыроджаных здольнасьцяў і літаратурнае культуры нашыя эміграцыйныя паэты й пісьменьнікі, пэўне-ж, не на аднолькавай знаходзяцца вышыні. Ёсьць між імі і таленты сярэдняе якасьці, ёсьць аўтары, якія сябе яшчэ дастаткова ня выявілі, але ёсьць і такія, якія ўжо сябе паказалі, як аўтары высокай якасьці.

Нельга закрываць вачэй і на тое, што нашая мастацкая літаратура на эміграцыі зьяўляецца вельмі сьціплай і абмежаванай, як колькасьцю ейных прадстаўнікоў, гэтак і багацьцем іхнае прадукцыі. Прычыны гэтага добра ведамыя кажнаму, хто скаштаваў усе горычы выгнанскага лёсу. Але ня гледзячы на ўсе злыдні эміграцкага жыцьця, у вадным дачыненьні нашыя паэты на чужыне знаходзяцца ў шмат шчасьлівейшым палажэньні, чымся іхныя сябры па пяру на Бацькаўшчыне, якімі «чула» апякуецца партыя і ўрад, абчэплівае іх ордэнамі ды прызнае сталінскія прэміі. Але калі там на Бацькаўшчыне «чужыя людзі ловяць песьню, каб у вастрог яе загнаць», як вобразна выразіўся Рыгор Крушына, нашыя паэты на эміграцыі, пры ўсім сваім горы і няшчасьці, ашчасьліўленыя тым найвялікшым, чаго на Бацькаўшчыне няма: яны вольныя і могуць свабодна тварыць!

Гэта дае вялікія магчымасьці, але ў роўнай меры і ўскладае на нашых людзей пяра вельмі адказныя абавязкі: захаваць і годна прадаўжаць у прыгожым слове й мастацкім вобразе цягласьць беларускай нацыянальна-вызвольнай ідэі, а таксама ўзмацняць веру ў суродзічаў-эмігрантаў, што дзень вызваленьня прыйдзе. Бо, як прыгожа выразіўся С. Ясень, адзін з наймалодшых паэтаў: «калі ночы ёсьць — мусіць быць Раньне!»

Ст. Станкевіч

Адам Міцкевіч — вялікі сын зямлі беларускай

Да 100-ай гадавіны з дня сьмерці паэты

26 лістапада сёлета мінае роўна 100 год з дня сьмерці найвялікшага польскага нацыянальнага паэты Адама Міцкевіча, які нарадзіўся ў Беларусі, у засьценку Завосе Наваградчыны й паходзіў зь беларускага дробнашляхоцкага роду. Бягучы год абвешчаны Палякамі на эміграцыі «Міцкевічаўскім Годам», у якім, ува ўсіх польскіх эміграцыйных асяродзьдзях, урачыста адзначаецца Міцкевічаўская гадавіна. Сьвяткуюць гэтую гадавіну, хоць і на бальшавіцкі лад, і ў рэжымовай Польшчы. Таксама ўрачыста яна адзначаецца і на бацькаўшчыне вялікага паэты, у паняволенай Беларусі.

Геніяльны талент Міцкевіча паявіўся ў той чорны для нас час, калі беларускі народ знаходзіўся на дне свайго нацыянальнага ўпадку, а Беларусь была прасторай і аб'ектам расейскай і польскай культурнай экспансіі. Ёсьць зусім праўдападобным, што калі-б Міцкевіч жыў і тварыў у часе беларускага нацыянальнага адраджэньня, ён быў-бы беларускім паэтам, а ягоныя творчыя дасягненьні й сусьветная слава была-б запісаная на конто беларускага народу. Праўдападобнасьць такой гіпатэзы павялічваецца яшчэ ў сувязі з тым, што, як ведама, пачынальнікамі й стваральнікамі беларускага адраджэнскага руху й нацыянальнай літаратуры ў першую чаргу была дробная й буйнейшая беларуская шляхта, раней у большай ці меншай меры сплянізаваная, якая аднак у канцы XIX і пачатку XX ст. у вялікай колькасьці сваей вярнулася да беларускай нацыянальнай сьведамасьці.

Паводля сваей культуры й нацыянальнае сьведамасьці быў Міцкевіч вялікім польскім патрыётам і самаахвярным змагаром за справу польскую. Ня гледзячы, аднак, на гэта, ягонае беларускае паходжаньне, глыбокая й арганічная пачуцьцёвая сувязь з краем, дзе ён нарадзіўся й вырас, а так-жа бязьмежная любоў Беларусі, якую ён заўсёды называў ейным гістарычным іменем Літва, пакінулі на ягонай творчасьці незацёрты сьлед. Але ня толькі на творчасьці. У глыбокай падсьвядомасьці паэты цякла беларуская плынь, адзывалася ягоная беларуская душа, што, пры раўначасным ягоным самаадчуваньні й сьведамасьці, як польскага патрыёты, вырозьнівала яго спаміж Палякоў этнаграфічнае Польшчы. Выдатны дасьледавальнік Міцкевіча праф. Ст. Пігонь гэтак пісаў аб асабовасьці паэты:

«Трэба аднак сказаць выразна, што Міцкевіч пры ўсёй сваей гарачыні й ёмістасьці польскага патрыятызму, меў заўсёды і навет сумысьля культываваў у сабе пэўную сьведамасьць індывідуальнай пляменнай апрычонасьці. Быў найцясьней зьвязаны пачуцьцёва з родным краем, быў Палякам літоўскім, «Ліцьвіном»; ніколі ня чуўся за адно з Палякам з Кароны»[1]).

Вось гэтае пачуцьцё пляменнай і пачуцьцёвай сувязі зь беларушчынай, традыцыйна тады называнай «літоўшчынай», гэтая ягоная сьведамасьць сваей апрычонасьці моцна заважылі на паэтычным кірунку Міцкевіча й знайшлі сваё найпаўнейшае выражэньне ў двух аспэктах: у паэтычным выкарыстаньні ў сваіх творах беларускае народнае творчасьці і ў бязьмежнай любові беларускага краю, вялікае прыгаство прыроды й краявідаў каторага гэтак пышна адмаляваў у сваей творчасьці.

Міцкевіч выйшаў з таго этнічнага й культурнага асяродзьдзя, якому, у пачатку XIX ст., выпала на долю прыгатаваць грунт для пазьнейшага беларускага нацыянальнага адраджэньня і запачаткаваць адраджэньне беларускае літаратуры, Гэтае асяродзьдзе. узгадаванае на дэмакратычных традыцыях Віленскага ўнівэрсытэту, узмоцненае ў сваіх лібэральных ідэях дзейнасьцю ўнівэрсытэцкіх арганізацыяў Філяматаў і Філярэтаў ды моцна адчуваючае й сьвядома культывуючае ў сабе пачуцьцё этнічнай і псыхалягічнай сувязі зь беларускім краем і народам, палажыла не малыя заслугі для першых вытокаў адраджэньня беларускае нацыянальнае літаратуры. З гэтага-ж асяродзьдзя выйшаў Ян Чачот, які адзін зь першых пачаў пісаць свае вершы ў беларускай мове ды зьбіраць і друкаваць пабеларуску і ў польскіх перакладах беларускія народныя песьні. Сваімі карэньнямі з гэтага асяродзьдзя вырас і Вінцук Дунін-Марцінкевіч, які потым быў названы бацькам беларускай адраджэнскай літаратуры. Хаця Міцкевіч. ня ў прыклад сябром сваей моладасьці, нічога не напісаў пабеларуску, аднак з гэтым віленскім асяродзьдзем быў зьвязаны душой і сэрцам, быў фактычным духовым правадыром прагрэсыўнае моладзі Віленскага ўнівэрсытэту.

Як часта зьвяраўся сам Міцкевіч навет у канцы свайго жыцьця і як пацьвярджаюць многія ягоныя сучасьнікі, дзіцячыя й дзяцюцкія гады ягоныя праходзілі пад вялікім уплывам беларускае народнае паэзіі, якую шчыра любіў і высока цаніў. Дык і ня дзіва, што, калі пасьля першых сваіх паэтычных спробаў у псэўдаклясычным духу, у пэрыяд 1820 гадоў сваім паэтычным кірункам вызнаў агульна пануючы тады на Захадзе кірунак рамантычны, ён пачаў поўнымі прыгаршнямі чэрпаць творчы матарыял для сваіх твораў зь беларускага фальклёру й народнае традыцыі. Беларускія казачныя й песенныя матывы ён шырака выкарыстаў ужо ў сваіх балядах «Гэта люблю», «Тукай або пробы прыязьні», «Рыбка». «Сьвітэзь», «Курганок», «Уцёкі» і інш. Навет імя гэроя аднайменнай баляды Тукай узяў Міцкевіч з пашыранага сялянскага прозьвішча ў родных сваіх аколіцах, як гэта

аўтару гэтых радкоў асабіста ўдалося ўстанавіць падчас сваіх навуковых дасьледаваньняў фальклярыстычнага падкладу творчасьці Міцкевіча, праводжаных на тэрыторыі Наваградчыны летам 1934 г.[2]).

Шырака выкарыстаны беларускі народны казачны й песенны элемэнт у сюжэтнай будове пералічаных балядаў, хоць і вельмі рэдка ў іхным стылі й вершаванай форме, а так-жа лякалізацыя іхнае акцыі на Беларусі, якая фактычна разыгрываецца ў трыкутніку між Наваградкам. Калдычэўскім возерам і берагамі Нёману, сярэднім пунктам каторага зьяўляецца Сьвітэзь, ды плястычна й маляўніча разгорнутыя беларускія краявіды гэтых мясьцінаў, надаюць Міцкевічаўскім балядам сільны беларускі калярыт.

Яшчэ глыбей і шырэй, чымся ў балядах, адбіўся ўплыў беларускае фальклярыстыкі на ягоным наступным творы, г. зв. Віленскіх «Дзядох», якія складаюцца з фрагмэнтаў часьці I, і поўных частак II і IV. Паколькі ў ч. I і IV беларускі фальклёр паслужыў толькі настраёвым фонам і вонкавай дэкарацыяй для выказваньня паэты, паколькі II часьць «Дзядоў» вырасла поўнасьцю на аднайменным беларускім народным абрадзе. прысьвечаным прыпамінаньню памерлых. Гэты абрад, практыкаваны ў сваіх астатках беларускім сялянствам яшчэ перад апошняй вайной. зьмяшчаў у сабе столькі надпрыроднасьці й перакананьня ў безпасярэднюю сувязь між сьветам жывых і сьветам памерлых, што ня мог астацца абыякавым для рамантычнай веры паэты, а ягоная глыбокая таямнічасьць і фантастычнасьць не маглі не адказваць паэтычнаму кірунку маладога паэты.

Паэта ня толькі абаснаваў свой твор на беларускім народным абрадзе ўспамінаньня памерлых продкаў. але й выкарыстаў у ім вялікае багацьце іншых народных матываў, узятых зь беларускіх казак, легендаў. вераньняў і песьняў, злучыўшы й ператапіўшы ўсе гэтыя элемэнты ў містэрную мастацкую цэласьць. У рамантычнай праграме выкарыстоўваньня ў паэзіі народнае творчасьці «Дзяды», ч II займаюць асобнае месца, як найбольш арыгінальнае поўнае й шырокае ажыцьцяўленьня гэтае праграмы. Гэта поўнасьцю пацьвердзіў адзін з выдатных польскіх літаратураведаў і дасьледавальнікаў Міцкевіча праф. Ю. Кляйнэр, які пісаў: **«Чымся бясспрэчна новым, незалежным ад рамантыкі заходняэўрапэйскай, ёсьць задум, каб ня ўкладку да сцэнічнага твору зрабіць з народнага звычаю, не якісьці разьдзел твору захварбаваць грозай забабонных практык, але зрабіць з народнага абраду істотны зьмест драмы, з абраду вывесьці яе структуру, з абраду зачэрпнуць для яе павагі й сьвятасьці»[3]).)**

Мэтад выкарыстоўваньня Міцкевічам народнае творчасьці сьветчыць аб высокай мастацкай якасьці ягонага таленту. Ён. ня ў прыклад многім іншым паэтам, не аставаўся нявольнікам прымітыўных і сырых узораў народнае творчасьці, але ўмеў яе прыгожа ператапіць у высокамастацкія пэрлы пры адначасным захаваньні іхнага народнага характару, сьведамасьці й безпасярэднасьці. Дзеля гэтага баляды, а перадусім «Дзяды» Міцкевіча былі найдасканальшым выражэньнем «народнасьці» ў польскай рамантычнай паэзіі, а сваім этнічна-нацыянальным ухілам сталіся паказьнікам для многіх іншых польскіх рамантычных паэтаў, што паходзілі зь Беларусі. Сьмелы прыклад Міцкевіча стаўся прычынай, што творчасьць гэтых апошніх разьвівалася таксама на Беларускай народнай аснове, ды навет і пісьменьнікі наступнай літаратурнай эпохі пазытывізму, што выйшлі зь Беларусі, ахвотна выкарыстоўвалі ў сваіх творах, як прыкладам Эліза Ожэшкова, беларускія народныя матывы й надавалі сваім творам шырокі беларускі калярыт.

Пасьля 1830 году, калі ўжо Міцкевіч жыў і тварыў на эміграцыі, беларускія народныя матывы паяўляюцца ў ягонай творчасьці рэдка й спарадычна. Аднак гарачая любоў паэты да далёкай Беларусі й заўсёды жывое пачуцьцё духовай зь ёю лучнасьці не заціраюцца й цяпер і праяўляюцца з асаблівай стыхійнай сілай у найвыдатнейшай ягонай паэме «Пан Тадэуш», напісанай у 1834 годзе. Ужо ў першых словах гэтага манумэнтальнага твору паэта зьвяртаецца да Беларусі — «Літвы» з магутнымі натхнёнымі словамі: «Літва, родная старонка, ты маўляў здароўе», як перакладаў гэты твор на беларускую мову Міцкевічаў сучасьнік успамінаны ўжо Вінцук Дунін-Марцінкевіч. Міцкевіч, як ніхто іншы, зь вялізарным мастацкім талентам, маляўніча й сакавіта апісаў ўсё багацьце й хараство беларускага краявіду й прыроды ў кажнай пары году й дня, захварбоўваючы гэтыя свае апісаньні шчырай любоўю й пачуцьцём глыбокае тугі за родным краем.

З гледзішча на маляўнічасьць і плястычнасьць вобразаў роднага краю і на шчырую эмацыянальную сувязь зь імі з польскім Адамам Міцкевічам можна параўняць толькі ягонага аднафамільца з тае-ж Наваградчыны, яшчэ сучаснага нам беларускага Канстанціна Міцкевіча, які, пішучы пад псэўдонімам Якуба Коласа або Тараса Гушчы, у сваіх паэмах «Новая Зямля», «Сымон Музыка», у повесьцях «У палескай глушы», «У глыбі Палесься», «Дрыгва» і іншых творах, зь вялікім мастацкім майтэрствам і глыбокім паэтычным натхненьнем услявіў красу роднага краю.

Беларуская народная стыхія ў творчасьці Адама Міцкевіча на гэтым яшчэ ня вычэрпваецца. Яна таксама шырака праявілася ў багатым выкарыстаньні паэтам ягонай польскай паэтычнай мове беларускіх моўных асаблівасьцяў. Міцкевіч сьведама ўводзіў да свайго моўнага багацьця вялікае мноства беларускіх словаў, няведамых і няўжываных у мове польскай, захварбоўваў сваю мову беларускімі сінтаксічнымі й марфалягічнымі асаблівасьцямі. Ад такіх словаў, формаў і выражэньняў, як, прыкладам, «купля» замест польскага «закуп», «надто» ў значэньню «бардзо», «наказаць» у значэньні «вусна паведаміць», «вшыстко» ў значэньні польскага «цёнгле», «тамэчны» замест польскага «тамтэйшы», «сіні» замест польскага «сіны», «лашчыць сень» замест «ласіць сень» і мноства падобных, аж роіцца ў мове Міцкевіча Гэтае сьвядомае ўводжаньне Міцкевічам вялікай колькасьці беларускіх моўных асаблівасьцяў у сваю польскую мову з выразнаю шкодаю для ейнае чысьціні выразна паказвае, на колькі глыбака ён знаходзіўся пад уплывам беларускай народнай стыхіі, перад гэтым уплывам не бараніўся, але сьвядома яму падлягаў.

Пры гэтай нагодзе варта адцеміць, што польская інтэлігенцыя й галоўна пісьменьнікі, што паходзілі зь беларускіх земляў і ў пераважнай сваей колькасьці былі спалянізаванымі Беларусамі, яшчэ ў XVII і XVIII ст. зрабілі вялікі беларускі ўплыў на польскую літаратурную мову. Гэтае цікавае зьявішча раскрыў перад навукаю выдатны польскі філялёг праф. К. Ніч ,які паказаў, што беларускі ўплыў на польскую літаратурную мову не абмяжаваўся ўсяго толькі да запазычэньня некаторае колькасьці беларускіх словаў, але й праявіўся ў цэлай фанэтычнай сыстэме некаторых слоўных групаў, як прыкладам, цікавае зьявішча, што польскі суфікс **-іц** (з праславянскага **-шт)** ў васабовых назовах уступіў месца беларускаму **-іч** (Міцкеві**ч**, Хадкеві**ч**, Сенкеві**ч**, Радкеві**ч**, тады калі яшчэ ў XVII ст. пісалася Шымонові**ц** або яшчэ цяперашняе шляхці**ц**) у той час, калі ў геаграфічных назовах гэты суфікс **-іц** у польскай мове захаваўся (Катові**цэ**, Мацеёві**цэ**, Рацлаві**цэ**, Зэбжыдові**цэ**, чаму адказваюць беларускія Баранаві**чы**, Ляхаві**чы**, Карэлі**чы**, Радашкаві**чы**, хоць апошнія польскімі асыміляторамі былі перад апошняй вайной перайменаваныя ў чужыя для беларускага вуха Радошкові**цэ**). Як бачым, Міцкевіч сьвядома прадаўжаў у сваей мове гэты цікавы працэс беларускіх моўных уплываў на польскую літаратурную мову.

Міцкевіч зьяўляецца ня толькі найвялікшым нацыянальным польскім паэтам, але й духовым правадыром польскага народу й ягоным нацыянальным сумленьнем у гады першае маскоўскае няволі і ў гады цяперашняе, другое няволі маскоўскае. Ён для польскага народу зьяўляецца тым, кім для беларускага народу стаўся амаль сто год пазьней Янка Купала. Як мы напачатку адцемілі, што калі-б Міцкевіч жыў і тварыў у пазьнейшым часе або калі-б у часы Міцкевіча Беларусь ня была паняволеная й абрабаваная із сваіх нацыянальных багацьцяў, а жыла вольным творчым жыцьцём, дык Міцкевіч праўдападобна быў-бы беларускім паэтам. Але ў сілу гістарычных абставінаў стаўшыся польскім нацыянальным паэтам, ён у разьмеры тагачаснага засягу й тагачаснага разуменьня беларускасьці быў, як мы вышэй паказалі, і Беларусам, быў, як трапна і ўдала апрэцызаваў праф. Пігонь, «Ліцьвіном» і «ніколі ня чуўся за адно з Палякам з Кароны».

Гэтае этнічнае й псыхалягічнае сваяцтва Міцкевіча зь Беларусамі, а сваяцтва культурнае й патрыятычнае з Палякамі нармальна павінна было-б служыць для ўзаемнага зьбліжэньня й прыязьні між гэтымі абодвымі народамі. На жаль, дагэтуль было наадварот. Польскія шавіністыя груба выкарыстоўвалі й выкарыстоўваюць сяньня сьветлае імя Міцкевіча й ягоную несьмяротную спадчыну, як доказ польскай культурнай экспансіі, для абаснаваньня й абгрунтаваньня сваіх імпэрыялістычных прэтэнсіяў на беларускія землі і, што йдзе ў пары з гэтым, для адмаўляньня беларускаму народу права на ягонае вольнае й незалежнае жыцьцё. У нашым-жа беларускім разуменьні Міцкевіч — гэта бясцэнны дар беларускае зямлі й беларускага народу Палякам, дар яшчэ дагэтуль не адплачаны.

Ст. Станкевіч

---

[1]) St. Pigoń. „Pan Tadeusz.“ „Wzrost, Wielkość i Sława“. Warszawa, 1934, 224.

[2]) Вынікам гэтых і іншых маіх тагачасных дасьледаваньняў была праца п. н. „Pierwiastki białoruskie w polskiej poezji romantycznej“. Cz. I (do roku 1830). Wilno, 1936, куды й адсылаю чытача ў мэтах грунтоўнага пазнаньня гэтага пытаньня.

[3]) Julijusz Kleiner. „Mickiewicz“. Lwów, 1934, 330-333.

Высокая ацэна «Спадчыны» Янкі Купалы

Рэдакцыя «Бацькаўшчыны» атрымлівае многія лісты ад нашых чытачоў, у якіх яны выказваюць сваё захапленьне й вялікую радасьць з выхаду ў сьвет манумэнтальнае кнігі — вялікага выбару паэзіі Янкі Купалы «Спадчына». Найбольш цікавыя з гэтых водклікаў мы будзем, пачынаючы з гэтага нумару, зьмяшчаць на бачынах «Бацькаўшчыны».

☆

Кс. Др. П. Т. (Рым), заслужаны беларускі нацыянальны й рэлігійны дзеяч у нумары 34-35 часапісу «Зьніч», навязваючы да нахабнага хвальшаваньня бальшавікамі творчасьці нашых вялікіх нацыянальных паэтаў і пісьменьнікаў, між іншым, піша:

«... А чым сумней нам было глядзець на гэту пэрфідную русыфікацыю нашай мастацкай душы, з тым большай радасьцю і ўдзячнасьцю вітаем штораз прыгажэйшыя сукцэсы нашага арыгінальнага шчыра-беларускага эміграцыйнага выдавецтва. Запраўды, заслугі дзеячоў ды ўстановаў, ініцыюючых ды зьдзейсьніваючых яго, аграмадныя! Сяньня, у змагальнай сумятні, мы мо' й ня ў стане яшчэ ўсеналежна адчуць і ацаніць іх — гісторыя скажа аб гэтым больш із свае пэрспэктывы.

Ужо даволі паказная колькасьць выйшла з гэтага выдавецтва рознага роду кніг. Але ні адно мо, выданьне ня выклікала гэткай уцешнай сэнсацыі, як нядаўна выдадзеная ў люксусова-саліднай якасьці «СПАДЧЫНА» — выбар паэзіі Янкі Купалы, укладу Беларускага Інстытуту Навукі й Мастацтва й Рэдакцыі «Бацькаўшчыны».

Бяручы пад увагу ня толькі сам запраўды імпануючы выгляд, але й салідную сыстэматызацыю ды акамэнтаваньне матарыялу й жыцьцядзейнасьці вялікага аўтара, з поўным задаваленьнем трэба сьцьвердзіць бясспрэчную манумэнтальнасьць гэтага выданьня. Яно і з гледзішча нутранога нацыянальна-ўзгадавальнага, і з гледзішча вонкава-рэпрэзэнтацыйнага перад культурным сьветам ёсьць вялікай патрыятычнай прыслугай. Яно высока падносіць аўтарытэт нашых выдаўцоў: БІНіМ зь ягонымі, пералічанымі ў Слове Ўводным, супрацоўнікамі, а перадусім тым, што быў фактычна душою, галоўным ініцыятарам дый бадай поўным выканальнікам яго, г. зн. Сп. Др. Станіславам Станкевічам, Рэдактарам «Бацькаўшчыны». Ня першы, дый не апошні — спадзяёмся — гэта ягоны выдавецкі сукцэс. За ягонага рэдактарства «Б-ны» выш-успомненае выдавецтва значна разьвілося, за ягонымі стараньнямі й перайшло часткова на аўтарытэтны грунт навуковай супрацы з Амэрыканцамі, якая сыстэматычна прапагуе наш ідэйна-навуковы даробак і ў палітычна-дэцыдуючых колах, што для нас мае асаблівую вагу. Узяўшы пад увагу цяжкія эміграцкія абставіны выдавецкай працы, дык запраўды трэба падзіўляць яе багатую пладавітасьць у гэтага няўтомнага чалавека. Адкуль у яго бярэцца памысловасьць, энэргія й час! Пішам гэта дзеля простае грамадзкае справядлівасьці, паводля якое ідэйнаму дзеячу за публічныя заслугі належыцца й публічнае ўдзячнае прызнаньне».

☆

Праф. Мікола Куліковіч (Кліўлэнд, ЗША), заслужны беларускі кампазытар і навуковы працаўнік у сваім лісьце да нас, між іншага, піша:

«Атрымаў тутака Купалаўскую «Спачыну». Не магу, каб не адцеміць тае ўцехі й глыбокіх пачуцьцяў, якія яна мне прынесла, захоўваючы вобраз Купалы такім, якім я добра яго ведаў у мінулым жыцьці. Выданьне зроблена зь любоўю, густам і майстэрствам, такую кніжку прыемна ўзяць у рукі, пералістаць, а яшчэ прыямней прачытаць. У будучыні пры магчымасьці ня сьлед было-б упусьціць такой тэмы, як «Купала — чалавек». Ніводнае кніжкі, навет артыкулу няма ў гэтым сэньсе (бальшавіком такая тэма нявыгадная), але чалавечы вобраз Купалы, ягоная высокая маральнасьць, пагляды на любоў, сяброўства, цяплыня ягонага сэрца, таварыства, увесь бытавы партрэт, захапленьне кветкамі, хатнім гаспадарствам, гасьціннасьць і г. д. — усё гэта робіць Купалу, на маю думку, узорам беларускае нацыянальнае натуры. Зрабіць кніжку, дзе-б даць колькі ўспамінаў, добра выдаючых Купалу-чалавека — наш сьвяты абавязак».

Літаратурны Дадатак

Адам Міцкевіч

ДЗЯДЫ

З часткі II

Гусьляр. Стары — пачынальнік у хоры. Хор сялянаў і сялянак. Капліца. Вечар.

Ёсьць дзівы ў небе й на зямлі,
Што на'т ня сьнілі вашыя філёзафы.
Шэкспір

Хор

Ціша ночы, цемра ночы
Штось прарочыць, штось прарочыць.

Гусьляр

Замыкайце ўсьлед капліцу,
Круг рабеце над труною.
Ані сьвечкаў, ні газьніцаў.
Вокны ўкрыйце тканіною:
Хай праз шчыліны ня сьцеле
Тутка месяц косаў бельля.
Толькі-ж борзда, бы на крыльлі.

Стары

Як сказаў, так мы й зрабілі.

Хор

Ціша ночы, цемра ночы
Штось прарочыць, штось прарочыць.

Гусьляр

Чысцовыя душы!
Хто ў якой цярпіць старонцы,
Ці хто мерзьне у палонцы,
Ці ў смале кіпіць па вушы,
Ці ў калоду, ля пакуты
Шчыльна ўшчымлены сырую,
На вагні скварэцца лютым
І галосіць, так гаруе, —
Ўсе, з усіх кутоў, расстаньняў
Грамадой сьпяшэце жвавай!
Мы Дзяды спраўляем сяньня!
У сьвятым зацішку гэтым
Ёсьць і пацеры і страва
Й грош ахвярны для галетных.

Хор

Ціша ночы, цемра ночы
Штось прарочыць, штось прарочыць.

Гусьляр

Дайце мне кудзелі жменю.
Запалю яе. Ад долу,
Ледзь агонь шугне ў скляпеньне,
Дружна дзьмухайце пасполу.
Моцна, гэтак, гэтак ласьне!
Хай спапеліцца і згасьне!

Хор

Ціша ночы, цемра ночы
Штось прарочыць, штось прарочыць.

Гусьляр

Вы найперш, зь няважкім духам,
Госьці лётныя ў закуцьці
Стыні, цемры, завірухі,
Плачу, злыбяды, пакуты,
Ясный знічкаю згарэлі
Быццам прыгаршча кудзелі.
Хто гартае зь ветрам ростань,
Не ўзьляцяць, адлі, ў нябёсы, —
Гэткіх знакам лёгкім, простым
Заклінаем, надзім, просім.

Хор

Не стае каму чагосьці?
Мо хто сьмягне, прагне штосьці?

Гусьляр

Гляньце, людцы, гляньце, што там
У гары, пад столяй сьвеціць?
Чыстай пёраў пазалотай
Зігацяць, няйначай, дзеці!
Як лісты на ветры шпаркім,
Вунь, трапечуць пад званьніцай —
Галубкоў гульлівых парка,
Ці анёлкаў двое быццам.

Гусьляр і Стары

Як лісткі на ветры шпаркім
Кружаць лёгка пад званьніцай
Галубкоў гульлівых парка
Ці анёлкаў двое быццам.

Анёлак (да аднае зь сялянак)

Мы ляцім да маці, мамы,
Не пазнала, мамка, Юзя?
Я-ж твой Юзік, гэты самы,
А яна — сястрычка, Рузя.
У раі ў нас цацкі, гулі,
Нам там лепш, чымся ў матулі.
Вунь, галоўкі нашы ў зьзяньні,
З косаў сонечных сарочкі,
А на плечках, глянь-жа, сяньня
Крыльцы ў нас, бы ў матылёчкаў.
Ё ў раі, што й ня прысьніцца,
Дзень па дні забавы, казкі:
Ступім дзе — расьце травіца,
Што кранём — красуюць краскі.
Усяго чыста тамка ўдосьць,
А нам сумна, цяжка нешта.
Тваім дзеткам, мамка, штосьці
Зачыніла ў неба сьцежку.

Хор

Ўсяго чыста тамка ўдосьць,
А ім сумна, цяжка нешта
Тваім дзеткам, маці, штосьці
Зачыніла ў неба сьцежку.

Гусьляр

Што вам, душачкі, патрэба,
Каб хутчэй дастацца ў неба?
Памаліцца, ўславіць Бога?
Саладзенькіх даць прысмачкаў?
Ёсьць хлябец тут і да хлеба,
Малачко, сухаркі з мачкам.
Што-ж вам, душачкі, патрэба,
Каб барджэй дастацца ў неба?

Анёлак

Нічагуткі нам ня трэба.
Столькі саладзі мы мелі
У жыцьці, што аж змарнелі.
Колькі жыў, яшчэ ніколі
Гарчыні ня ўзнаў, ні болю.
Пешчы, сьмех, ласункі, воля . . .
Што ні зробіш — добра, цаца.
Гойсаць, зь песьняй мкнуць у поле,
Краскі ірваць там для Разалькі —
Вось і ўся была мне праца,
Ну, а ёй — гуляць у лялькі.
На Дзяды мы прыляцелі,
Не каб ласваліся, елі,
Не каб з вамі тут маліцца.
Не мядку, аладкаў клустых —
Дайце зерні два гарчыцы.
Нам паслугай гэтай ніцай
Больш дасьцё, чым сто адпустаў.
Бо ўважайце:

з волі Бога
Праўда сьвеціць скрозь дзіўная:
Хто ў жыцьці ня знаў гаркога,
Ў небе саладзь не пазнае.

Хор

Уважайма:
з волі Бога
Праўда сьвеціць скрозь дзіўная:
Хто ў жыцьці ня знаў гаркога,
Ў небе саладзь не пазнае.

Гусьляр

Душачка, дзіцятка!
Што хацеў, вазьмі, нябога.
Вось зярнятка й вось зярнятка,
А цяпер — ляцеце з Богам.
Хто-ж ня дасьць на просьбу вуха,
Йімём Айца і Сына й Духа,
Ці бачыце Божы крыж?
Ня хочаце есьці, і годзе,
Пакіньце тады нас у згодзе.
А кыш! А кыш!

Хор

Хто-ж ня дасьць на просьбу вуха,
Йімём Айца і Сына й Духа,
Ці бачыце Божы крыж?
Ня хочаце есьці, і годзе,
Пакіньце тады нас у згодзе,
А кыш, а кыш!
(праява зьнікае).

Гусьляр

Поўнач сунецца паволі,
Час страхоцьцяў . . . Дзьверы спраўдзіцьі!
Пук узяць лучыны смольнай!
Даць у круг гарэлку ў кадзі!
Як дам знак здалёку бэркай —
Падпаляйце ўсьлед гарэлку.
Толькі ўміг, на крыльлі мэрам.

Стары

Я гатовы.

Гусьляр (дае знак)

Сьмела, зь верай.

Стары

Шугнула, мільгнула
Й згарэла.

Хор

Ціша ночы, цемра ночы
Штось прарочыць, штось прарочыць.

Гусьляр

Ваш чарод цяперка, духі,
Што за кроў, за гвалт нячуты
Для пакуты, для сукрухі
Да зямлі навек прыкуты.
Хай скон целы вашы струшчыў,
Хай вас кліча анел сьмерці,
А зямных пакут пякушчых
Не пазбыцца вам, ня ўмерці.
Калі хто зь людцоў мо лекі
Знае тут на мукі ў пекле
Ці на кару ды прадоньне,
Што вось-вось ушчэнт вас зьнішчыць, —
Надзім, клічам вас сягоньня
Цераз накан ваш — агнішча.

Хор

Не стае каму чагосьці?
Мо хто сьмягне, прагне штосьці?

Голас (за вакном)

Гэй, груган, сава, начніцы,
Ненажэраў род праклятый!
Падпусьцеце да капліцы,
Не таўчэцеся па пятах!

Гусьляр

Божа мілы! Ну й страхоцьце!
Вунь, за шыбай, у цямноце:
Як касьцяк у полі, белы,
Твар запалы быццам з лубу,
Дым, маланкі ірвуцца з губы,
Вочы аж на лоб дзесь цэляць,
Сьвецяць, як вугальле ў печы,
Валасьсё лягло на плечы,
І як сноп сухога церня
Іскры, палячыся, верне,
Гэтак ад кучмы пачвары
Сыпле дождж чырвоны жару.

Здань (за вакном)

Ці мяне пазналі, дзеці?
Паўзірайцеся у мару,
Паўдумляйцеся часіну, —
Я-ж нябожчык пан ваш, дзеці!
Не мае былі вы можа?
Не мяне вы, йдзе год трэйці,
Як паклалі ў дамавіну?
Ой, цяжкі-ж той допуст Божы!
Я ў няволі духу злога,
Я пакутую жахліва:
Ледзьве ноч накрые ніву,
Йду, шукаю схову, **зьлёгу,**
Абы дальш ад сонца й сіні.
Гэтак во й жыву бадзякай
І канца ня бачу вінам.
Век галодны, век сьцяганы,
А хто дасьць хоць зерне маку?
Груганьнё мяне крываніць,
А ці хто мяне бароніць?
Не, нямаш бядзе адхону!

Хор

Груганьнё яго крываніць,
А ці хто яго бароніць?
Ой, нямаш бядзе адхону!

Гусьляр

Што-ж душу тваю спатоліць,
Што суцішыць ярасьць болю?
Можа ўславіць хочаш Бога,
Мо вячэры пасьвячонай?
Ёсьць удосыць ягад, хлеба,
Малака, мядоў сычоных.
Што-ж, кажы, твой боль спатоліць,
Што душы паможа ў неба?

Здань

Аж у неба? Трызьніш, дзеду!
Не, ня пнуся я у неба.
Я хачу барджэй каб зь цела
Дух як вытрасьці, памерці.
Хай мяне цягаюць чэрці,
Ўсё сьцярплю. Валей хоць сёньня
У пякельным выць сутоньні,
Чым з ганьнёй духоў нячыстых
Век вось тут блукаць расхрыстай,
Бачыць сьлед старых уцехаў,
Чуць брыдкіх сваволяў рэха,
Ўдзень, уночы, ўсюды, сьцягам
Дохнуць з голаду ды смагі
І карміць груганьне, дзеткі.

(Заканчэньне на 6-ай бачыне)

ЯКУБ КОЛАС 5)

У палескай глушы

У гэтых выпадках у старасты быў асобны парадак. Ён клаў павесткі з павесткамі, лісты з лістамі, нядоімкі зь нядоімкамі. І тут галаве яго прыходзілася папрацаваць нямала. Ён распытваў у валасьці, каму павесткі, і тут-жа складаў іх у такім парадку, у якім іх трэба перадаць, бяручы пад увагу адлегласьць. Скажам, павестка для Мікіты Цялушкі, які жыў з гэтага боку вуліцы. Яго павестка клалася першаю, а за ёю ішла другая, трэйцяя і так далей. Пасьля гэтага стараста запамінаў тых асоб, каму павесткі прызначаліся. Таксама і нядоімкі. На лісты быў іншы парадак. Перш за ўсё іх было нямнога, і канвэрты былі розныя па колеру і па вялічыні. Вось гэты ў сінім канвэрце трэба аддаць Гаўрыле Жалезнаму, у белым — Язэпу Нырку, а гэты памяты і засалены — удаве Тэклі . . . Ну, калі і пераблытаеш іх, не такая ўжо бяда: самі разьбяруць, калі будуць чытаць паклоны. Гэта ўжо хутчэй бабы патрапяць.

Забраўшы ўсе паперы, старасга колькі хвілін стаяў і разважаў, як-бы сам сабе здаваў экзамен. Можна было сорак разоў аклікаць яго ці страляць за колькі крокаў ад яго — усё роўна нічога ня чуў тады старасга. Здаўшы экзамен, Раман весялеў, з твару сходзіла напружанасьць, у якой часта адзначалася пакута, і ўжо звычайным чалавекам ішоў, куды яму было трэба. А калі ў яго памяці гублялася якая-небудзь шрубка, старасга раптоўна спыняўся сярод вуліцы, пазіраў на паперы, пазіраў доўга і напружана. Пры гэтым ён пакручваў галавою і часта страчваў надзею адшукаць гэтую згубленую шрубку. Тады ён зноў вандраваў у валасьць і нёс на сваім твары выяўны смутак.

Дзіцячыя галасы гучнелі і мацней даносіліся да кватэры настаўніка. Лабановіч пачуваў лёгкае хваляваньне: у гэты дзень тварам у твар спаткаецца ён з тымі дзецьмі, якія даручаюцца яму і маральны адказ за якіх ён павінен узяць на сябе. Розныя мыслі аб школе займалі Лабановіча і раней. Цяпер яны захапілі яго яшчэ з большай сілай. Выпаўненьне аднае школьнае праграмы яго не здавальняла, і сваё галоўнае назначэньне, як настаўніка, Лабановіч вызначаў так: абудзіць у вучнях і выклікаць да дзеяньня крытычны розум, каб да кажнай зьявы і факту яны падыходзілі з пытаньнямі — як вынікла? у чым іх прычыны? І, наогул, каб да ўсяго падыходзілі сьвядома. У гэтым абуджэньні крытычнае думкі Лабановіч бачыў пачаткі таго вялікага сацыяльнага зруху, які павінен пралажыць прасторную дарогу да новых форм жыцьця. Бо калі чалавек пачне разважаць, дашуквацца прычын таго стану, у якім ён знаходзіцца, ён напэўна не пагодзіцца із сваёй доляй і будзе старацца адваяваць сабе лепшае месца на сьвеце. І калі ў чалавека раскрыюцца вочы, ён сам сабе выбярэ дарогу і сам за сябе будзе несьці адказ. Навязваць-жа людзям сваю волю, вымагаць ад іх, каб яны рабілі іменна так, а ня іначай, мы ня маем права, бо хто можа паручыцца за тое, што мы не памыляемся? Гэтым і тлумачыцца той факт, што розныя правадыры, якія захаплівалі жарам свайго перакананьня людзкі натоўп і вялі яго за сабою, — вялі толькі да тае граніцы, ад якой пачыналіся перашкоды. Натоўп не разумеў гэтых перашкод, адольваць іх у яго ня было ахвоты. На гэтым пункце выніклі непаразуменьні. Правадыр з гарчэчаю ў сэрцы казаў: «О, сьляпы, нікчэмны натоўп, статак зьвёлін!» А натоўп крычаў: «Ты — ашуканец! Пабіць цябе каменьнямі!»

Ужо колькі разоў пагляндаў настаўнік на гадзіньнік, думаючы, ці не пара яму ў школку.

Праўда, сёньня толькі пачатак, толькі збор дзятвы; ён пакуль што азнаёміцца і зробіць запіс у журнал. Усё-ж-такі на сэрцы будзе спакайней: будуць зроблены хоць сталыя крокі да работы.

А дзеці, крыху асвойваўшыся, пачыналі гусьці сьмялей і весялей. Часамі чулася іх беганка па лаўках, сьмех і крыкі. Некаторыя цікенечка падыходзілі да дзьвярэй кватэры настаўніка і з найвялікшаю цікавасьцю заглядалі ў шчылінкі. Таксама забягалі яны і ў кухню, нібыта напіцца вады. Яны баязьліва тапталіся, азіраліся, а некаторыя пацікху пыталі ў бабкі:

— А што, бабка, ён сярдзіты?

І калі Лабановіч паказваўся ў кухні, яны, як мышы, заглядзеўшы ката, кінуліся наўцёкі.

Старожка залілася вясёлым доўгім сьмехам: яе вельмі насьмяшылі дзеці і іх страх перад настаўнікам. Яна пераказала Лабановічу, як распытвалі пра яго вучні, паціраючы свае вушы, як-бы раней пагадзіўшыся з тым, што іх будуць круціць.

У школьнай залі вучняў было дзесяткі два. Як толькі зьявіўся там Лабановіч, яны завілі з усіх канцоў школы і цясьней зьбіліся ў гурт, як спалоханыя авечкі, і ўжо адтуль пазіралі на свайго настаўніка, як на якое дзіва. Значна большая частка іх былі новыя. Усе вучні былі абуты ў лапці, насілі, як і старыя паляшукі, суконныя сьвіткі, чорныя або сьветлыя. Грудзіны, як і ў бацькоў, былі расхлістаны.

Настаўнік павітаўся, адказ на прывітаньне далі колькі хлопчыкаў, якія ўжо вучыліся ў школцы.

— Што-ж вас так мала? — спытаў іх Лабановіч.

— Яшчэ прыдуць, — адказаў адзін із старэйшых.

— Заўтра будзе болей, — дадаў другі.

— А вы, дзеткі, яшчэ першы раз прышлі да школкі? — мякка прамовіў настаўнік да малых.

Тыя спусьцілі вочы, і толькі адзін, самы храбры, прамовіў кароткае:

— Але.

VIII

Пагаварыўшы з вучнямі і крыху разагнаўшы іх страх, Лабановіч прынёс журнал і пачаў рабіць запіс. Дзеці сьмялей падыходзілі да свайго настаўніка і давалі адказы на яго пытаньні. Пры гэтым часта выяўлялася прастэча і непасрэднасьць дзіцячай істоты, якая вельмі разьвясельвала настаўніка і ўсю школу, выклікаючы цэлыя выбухі сьмеху.

— Скажы-ж ты, галубок, — зьвярнуўся Лабановіч да аднаго хлопчыка, які падышоў запісвацца. — Як ты завешся?

Хлопчык маўчаў і пазіраў на настаўніка сваімі яснымі вочкамі. Відавочна, у гэтым запытаньні яму пачулася штось падазронае: ці няма тут якое хітрасьці, каб не падашукацца часамі? Запытаньне, зь яго погляду, было зусім няцікавае і непатрэбнае: хто-ж ня ведае, як ён завецца?

Але настаўнік не адступаўся і зноў запытаў, як яго зваць.

— Або ты ня ведаеш? — у сваю чаргу спытаў хлопчык.

— Не, ня ведаю, бо каб ведаў, то ня пытаўся-б.

— Ну, як-жа? Іван, ды і ўсё! — прамовіў громка хлопчык з адценьнем лёгкай усерджанасьці.

— А цябе як зваць? — спытаў настаўнік другога хлопчыка.

— Лар'ён, — весела адказаў той.

— А як завецца твой бацька?

— Кандрат.

— А як тваё прозьвішча?

Хлопчык закрыў рукамі твар і пачаў сьмяяцца.

— Чаго-ж ты, Лар'ён, сьмяешся?

— Ня знаю, што казаты.

А адзін паляшучок, які ўвесь час сядзеў моўчкі, запытаў настаўніка:

— Чаму ты ўсё пытаеш, як мы завямося?

Малады настаўнік стараўся, наколькі мог, бліжэй падысьці да дзіцячай душы, заслужыць давер'е вучняў. Іх часта

Уладзімер Дудзіцкі

Выбраныя вершы

Заканчэньне з № 40-41 (270-271)

МАЕМ СІЛУ І КРАЙ СВОЙ

Праўду кажуць: жывем...
Жыць ня хочам так далей мы!
Хіба-ж лёгка
да сьмерці
быць ліху падлеглымі?
Маем сілу
і Край свой
з блакітнымі далямі,
дык ці варта,
скажэце,
жыць белымі нэграмі?
Не...
Зямля — у ярме,
самі — скуты і змораны.
У вязьніцах —
з маленства.
Ні слова ні права нам.
Ўсюды,
вокам ні кінь дзе, —
на сьцежках,
на ворыве
пазяхаюць
у сударгах
раны крывавыя...
Гэта-ж цела братоў
і сясьцёр
пакалечана
на шляхох крыжавых
нячуванаю вушчуняй...
Што-ж маўчыш,
скажы,
годнасьць мая чалавечая,
калі вецер
зьнішчальны
шалее над пушчамі?
Хіба-ж рук мы ня маем,
вачэй сваіх,
розуму?
Ці мо' сонца
на небе
ніколі ня бачылі?
О, пара ўжо разьбіць
сілу
сілаю грознаю, —
няхай кат —
далакоп —
сьлёзы нашы адплача нам!
Права жыць і тварыць —
нам гісторыя выдала.
І цяпер,
як ніколі, —
змаганьне упартае.
Мы пазналі цану
маляванага ідала
і чаго
абяцанкі яго́ныя вартыя.
Нельга далей скарацца,
ўпіваца прынесеным
і клясьціся
да стомы
чужому у шчырасьці...
Гляньце:
Край наш цудоўны расьпялі
й павесілі
на крыжы апляваным...
Як зьдзек такі вынесьці?
Чую голас братоў:
«Жыць ня хочам так далей мы!
Хіба-ж лёгка
да сьмерці
быць ліху падлеглымі?
Маем сілу
і Край свой
з блакітнымі далямі,
дык ці варта,
скажэце,
жыць белымі нэграмі?

Менск, 17. 1. 1942

НААДВАРОТ

Далакопам...

Вы кажаце, што не?
А я — наадварот:
і вас люблю, і вашыя парады,
як любіць вас і Край мой, і Народ,
якому не дасьцё ніяк вы рады...

Гаворыце — мана?
Зірнеце на мяне:
які упэўнены юнак і шчыры.
Хіба-ж такога калі сагне,
і змоўкне дзе душы такая ліра?

Ды дзе вы бачылі! —
ніколі і нідзе...
Ад тапара прыйшоў — хлапец вясковы.
Удзень, як дзень — здалося — маладзеў,
мой дух юнацкі сонцам быў раскован.

І ліра — вольніца —
зьвініць яна; краніі —
гудзе, бы звон, сьцірае здрады сьцені...
І слухаюць яе сівыя камяні
і людзі, ранячы жарствой калені.

Ня верыце, пакуль?
І сьмяецёся шчэ?...
О, сьмешныя, дзівацкія няверцы!...
І вас, яна, я ведаю, пячэ,
і вашае крыху кранае сэрца.

Няпраўда, скажаце,
найноўшыя майстры?
Ага, вы — людзі адмысловай маркі...
І нож, відаць, прабуеце гастрыць,
Каб шнур жыцьця майого расьцяла Парка?

Нялюба вам, ці што?
Мо' праўдаю мару?
І сам нялёгкую нясу я вязку...
Яна-ж у петлях спрытных, брудных рук
прымусіць дзесьці кайданамі ляскаць.

Усьцешаны цяпер?
Вы — прагнеце крыві,
ад караля праступеце да туза...
А лёс наважыў, бачу я, скрывіць
ваш хісткі, коўзкі шлях на Сыракузы...

Вы кажаце, што не?
А я — наадварот:
і крыльлі, далакопы, вам у рукі...
Усё, нясе што сяньня мой Народ,
на горб ваш пакладу цяжкія мукі.

Менск, 8-9. 6. 1931

ПЕЛА МНЕ МАЦІ

(песьня)

Помню, у час вечаровы
пела мне маці калісьці...
Песьняў тых дзіўныя словы
чую у шэлесьце лісьця.

Пела мне маці калісьці
песьні пра шчасьце і волю...

(Заканчэньне на 7-ай бачыне)

Дзяды

(Заканчэньне зь 5-ай бачыны)

Ды дарма, прысуд мне гэткі:
Грэшны дух я мушу ў целе
Валачыць, аж не надзеліць
Мяне чым, ня змые раны
Хтосьці з вас, маіх падданых.
Ой, як смага мяне паліць!
Каб хоць крышачку вадзіцы!
Ой, каб вы мне дзе прыдбалі
Колькі зерняткаў пшаніцы!

Хор

Ой, як смага яго паліць!
Каб хоць кропельку вадзіцы!
Ой, каб мы яму прыдбалі
Колькі зерняткаў пшаніцы!

Хор начных птушкаў

Надарма і енкі й словы!
Мы тут чорным карагодам,
Груганы, начніцы, совы,
Слугі, пан, твае калісьці,
Што ты голадам уходаў,
Прагльнём, зьямо ўсё чыста.
Гэй, груган, сава, начніцы!
Войстрай дзюбай, кіпцюрамі
Йрвема стравы на драбніцы!
Хай трымае хлеб у вуснах, —
Мы і з вуснаў вырвем лусту,
І з нутра дастаць параім.
Знаў калі ты літасьць, пане?
Гэй, груган, сава, начніцы!
Дык ня зьлітуюцца й дзеці,
Хлеб пайрвема на драбніцы.
А як хлеба нам ня стане,
Пайрвем цела на драбніцы,
Пакуль косьці не засьвецяць!

Груган

Што, галодны скон ня надзіць?
А ці помніш, як калісьці
Я ў тваім знайшоўся садзе?
Йрдзяцца йгрушкі ў жоўтым лісьці...
Быў ня еўшы дні із трое,
Во й абтрос ігрушкаў колькі.
Як на грэх, пабачыў тое
Садаўнік, прыбег, загойкаў,
Нацкаваў сабак... Я толькі
Да варот дабег, зьнячэўку
І злавілі мяне гады.
Ў двор вядуць, на суд, на зраду.
І за што? За йгрушку з дрэўка,
Што ўсім Бог даў на патолю,
Як агонь, ваду ці долю.
Пан, адлі, як крыкне: «Кару
Дам. — усё дрыжэць аж будзе!»
Прыляцелі зь вёскі людзі,
Да сахі мяне ўвязалі
Й пачалі дубцамі пярыць.
Косьці, як із снопу жыта,
Ці гарох з струковін зьвялых
Мне ад скуры ўсе адбіта...
Знаў калі ты літасьць, пане?

Хор начных птушкаў

Гэй, груган, сава, начніцы!
Дык ня зьлітуюцца й дзеці!
Йрвема-ж ежу на драбніцы!
А як ежы нам ня стане,
Йрвема цела на драбніцы,
Пакуль косьці не засьвецяць!

Сава

Што, няўнадны скон галодны?
А ці помніш, як пад сьвята,
Пад Куцьцю, ў мароз, 'шчэ до дня
Я у двор прыйшла зь дзіцяткам.
«Мой паночку, я прасіла,
Пашкадуй мае сіроты!
Ў двор дачку ты ўзяў. Зьнясілеў
І памёр мужык. З турботы
Маці зьлегла, як на тое.
Пры грудзёх крычыць малое.
Памажы, мая ты краска,
Падары, панок, чым ласка!»
Ды ці ё ў вас, пане, душы?
Ты, п'ючы ў п'яной ахвоце,
Сам у срыбры, ў пазалоце,
Гайдуку наказ даў сьціха:
«Хто бубніць гасьцём у вушы?
Прагані яе да ліха!»
Ўзяў мяне гайдук няцнота
Й выцяг зь дзіцем за вароты,
Проста ў сьнег, бы кучу латаў!
З болю, страху, у зьнямозе,
Не дайшла, ніяк, да хаты.
Так і зьмерзла на дарозе...
Знаў калі ты літасьць, пане?

Хор начных птушкаў

Гэй, груган, крумкач, начніцы,
Дык ня зьлітуюцца й дзеці!
Йрвема-ж ежу на драбніцы!
Калі-ж ежы нам ня стане, —
Йрвема цела на драбніцы,
Пакуль косьці не засьвецяць!

Здань

Ой, нямаш, нямаш мне рады!
Надарма падносіш місы:
Ўсё пайрвуць, як зракліся.
Ой, ня мне Дзядоў абрады!
Буду гінуць так век па веку:
Справядлівы прысуд Твой, Божа!
Хто ніколі ня быў чалавекам,
Чалавек таму не паможа.

Хор

Будзе гінуць так век па веку:
Справядлівы прысуд Твой, Божа!
Хто ніколі ня быў чалавекам,
Чалавек таму не паможа!

Гусьляр

Як ніхто ўжо не паможа,
Дык ідзі сабе, нябожа!
Хто-ж ня дасьць на просьбы вуха —
Ймём Айца і Сына й Духа!
Ці бачыш Божы крыж?
Ня кратаеш ежы, і годзе,
Пакінь нас тады у згодзе,
А кыш, а кыш!

Хор

Як ніхто ўжо не паможа,
Дык ідзі сабе, нябожа!
Хто-ж ня дасьць на просьбы вуха,
Ймём Айца і Сына й Духа!
Ці бачыш ты Божы крыж?
Ня кратаеш стравы, і годзе,
Пакінь нас тады у згодзе,
А кыш, а кыш!
(Здань гіне).

Пераклад Натальлі Арсеньневай

Кастрычнік 1955

грубаватыя выхадкі ці звароты непасрэдна да яго ён прапускаў між вушэй, ведаючы той грубы асяродак, зь якога вышлі, і маючы на ўвазе, што з часам усё гэта згладзіцца няпрыметна, само сабою, пад уплывам школьнага парадку і ладу, які будзе залежаць, галоўным чынам, ад яго самога. Усе іх памылкі ў гэтым сэньсе ён стараўся выправіць і адзначыць так, каб не пакрыўдзіць і ня ўразіць чулае дзіцячае сэрца.

Першыя крокі былі зроблены. Дзеці разварушыліся, павесялелі і вышлі з таго стану замкнёнасьці, у якім яны яшчэ так нядаўна былі. Лабановіч, крыху пагутарыўшы, пусьціў іх на пераменку. А гэтым часам пад'ехаў і а. Кірыл. Зайшлі ў пакоік настаўніка, пагутарылі пра сёе-тое, пакуль пазьбіраліся дзеці. Айцец Кірыл зараз-жа сабраўся і разам з настаўнікам пайшоў у школу. Там ён, не затрымліваючыся, адправіў кароткі малебен, сказаў невялічкае казаньне дзецям, у якім клікаў іх да навукі, да паслушэнства і, пажадаўшы здароўя і разуменьня, даў пацалаваць крыж і акрапіў іх сьвятой вадою.

Пасьля малебну настаўнік сказаў вучням перадаць сваім таварышам, каб заўтра ўсе прыходзілі ў школу, і пусьціў іх дадому.

Зь вясёлым шумам і крыкам выбеглі дзеці на вуліцу, напаўняючы яе звонкімі галасамі, і рассыпаліся па хатах. На сваім уласным вопыце пачулі яны, што школа і настаўнік далёка не такія страшныя, як гэта складалася ў іх галаве.

Айцец Кірыл адмовіўся застацца выпіць чаю на дарогу, бо дзень кароткі, а дарога паганая. На разьвітаньне папрасіў ён Лабановіча выкладаць закон Божы, бо яму далёка езьдзіць сюды.

— А наконт... пэнсіі мы пагодзімся, падзелім яе бяз крыўды.

Настаўнік, хоць і зь неахвотаю, згадзіўся.

— Прыязджайце да нас, будзем вельмі рады, — сказаў а. Кірыл, ужо седзячы на каламажцы.

Лабановіч застаўся адзін. У пакоіку стала так ціха, што ён мімаволі зьвярнуў на гэта ўвагу. І была ў гэтай цішы маркота, якую пачуў ён тут першы раз. Яго пацягнула на сьвежае паветра, на волю. Тут ён прыпомніў, што сын самага блізкага суседа яго, пана падлоўчага, хоць і мае хадзіць вучыцца, ня прышоў. І ня прышоў напэўна з тае прычыны, што падлоўчы ня лічыў шляхэтным пасылаць сына, не пабачыўшыся і ня перагаварыўшы з настаўнікам, бо ён тут чалавек новы, незнаёмы. Сам-жа падлоўчы не належаў да тутэйшага насельніцтва, патрэбы якога абслугоўвала гэта школа.

Пасьля абеду Лабановіч сабраўся прайсьціся. Ён вышаў на двор. На вуліцы было столькі гразі, што перайсьці яе ў настаўніка не хапіла адвагі, і ён павярнуў на поле, дзе стаялі два ветракі, і зараз-жа вышаў на вузкую сьцежку, якая вяла на чыгунку. Гэта было адзінае месца, дзе можна было хадзіць, не баючыся гразі. Узышоўшы на чыгунку, настаўнік прыпыніўся, як-бы разважаючы, у які канец накіравацца. Вакол было ціха. Далёка беглі ўздоўж дарогі высокія тэлеграфныя слупы зь белымі гугачкамі і роўна нацягнутым дротам. Ветру ня было, а дрот бесьперастанку гуў прыемным звонам, ціхім, аднатонным і жаласным, як казка гэтых панурых лясоў і балот Палесься. З боку разьезду чыгунка, пралёгшы спачатку раўнюсенечкаю сьценкаю, праз вярсту рабіла залом і гублялася дзесь у лесе. У процілежным баку дарога ішла роўна на далёкай адлегласьці. Было навет відаць, як выступаў з далечы дамок трэйцяй будкі. Адтуль ледзь прыметна пасоўвалася чалавечая постаць. І трудна было вызначыць, куды яна ідзе: сюды ці ў другі бок. Гэтая малюсенькая фігурка адна, здавалася, ажыўляла гэты пануры і ціхі краявід, дзе ўсё як-бы зьнікла або прытаілася.

— Пайду насустрач, — вырашыў Лабановіч.

Фігурка была так далёка, што мела выгляд тоненькага маленькага калочка. Яна ішла сюды, але трудна было адгадаць, хто гэта быў: мужчына ці кабета. Адлегласьць між Лабановічам і фігуркаю зьмяншалася.

Мінуўшы яшчэ колькі слупоў, настаўнік мог пазнаць, што гэта была кабета, і ён перастаў ёю цікавіцца, а пачаў разглядаць лес і балоты побач дарогі, мосьцікі, рачулкі і ўсё, што больш-менш кідалася ў вочы. Настаўнік зусім забыўся аб тым, што яго перш так зацікавіла, зьвярнуў на гэта ўвагу толькі тады, калі між ім і тым, хто ішоў яму на спатканьне, была адлегласьць толькі ў два слупы. Цяпер ён заўважыў, што гэта была высокая, стройная дзяўчына, вельмі добра, навет з густам адзетая.

Дзяўчына здалёк колькі разоў бачліва акідвала поглядам незнаёмага маладога хлопца, а падышоўшы бліжэй, апусьціла вочы. Лабановіч таксама ня лічыў далікатным разглядаць яе. Але як толькі яны параўняліся, дык зірнулі адно на аднаго, і погляды іх спаткаліся. Незнаёмая дзяўчына, як-бы спалохаўшыся, зноў борзьдзенька апусьціла свае чорныя, як смоль, вочы. Лабановіч, зблізку ўбачыўшы яе твар з бліскучымі прадаўгаватымі вачамі, зьлёгку здрыгануўся: дзяўчына была нязвычайна прыгожая. Прайшоўшы крокі тры-чатыры, Лабановіч азірнуўся, каб яшчэ раз глянуць на яе. Тое самае зрабіла і зацікавіўшая яго дзяўчына. Яна, мусіць, не спадзявалася выдаць сябе такім чынам, і з губ яе сама сабою зьбегла прыемная і павабная ўсьмешка, пасьля чаго дзяўчына пайшла шпарчэй і ўжо не аглядалася.

Лабановіч, як прычараваны, стаяў колькі хвілін і ўсё пазіраў на яе. Яму было прыемна, нейкая радасьць разьлівалася ў крыві. Ён пайшоў далей, думаючы аб гэтай незнаёмай дзяўчыне. Яе чорыя вочы, белы твар і гэта чароўная ўсьмешка так і стаялі перад ім, як намаляваныя. «Хто-ж-бы гэта была такая?» — пытаў ён сябе. Гэта, напэўна, з будкі, тая дзяўчына, аб якой казала яму бабка. Відаць, яна ішла ў вёску да крамніка, каб купіць чаго. «Трэба было, — думаў ён, — пазнаёміцца і правесьці яе да вёскі». Ён пачынаў наракаць на сябе за сваю нясьмеласьць. Іншы на яго месцы знайшоў-бы дваццаць зачэпак, каб зьвярнуцца да яе далікатна і проста і такім чынам пазнаёміцца, супраць чаго яна, напэўна, нічога ня мела-б.

Узважыўшы ўсё за і супраць, Лабановіч прыйшоў да перакананьня, што ён зрабіў добра, не зачапіўшы дзяўчыны. А вось, калі зноў спаткае яе, як сяньня, адзін на адзін, тады няіменна павітаецца, бо яны ўжо як-бы крыху знаёмыя. Дайшоўшы да трэйцяй будкі, Лабановіч вярнуўся назад у надзеі, што ён зноў сустрэне дзяўчыну на дарозе. Ён прайшоў адну будку і другую, мінуў ужо і пераезд каля свайго сяла, але дзяўчыны нідзе не спаткаў. Ці не пайшла яна на разьезд, сабраўшыся куды-небудзь паехаць? А можа, яна зусім ня тутэйшая і больш ніколі ня зьявіцца тут? Але ў яго душы надоўга застанецца гэты прыгожы вобраз дзявочае красы. Лабановічу стала чагось шкада, як-бы ад яго нешта адарвалася і зьнікла.

У лесе і ў палёх пачынала цямнець, шэры асеньні вечар борзда апускаўся на зямлю; разам зь ім нейкі смутак лажыўся на гэтыя пацямнелыя далі. Уся мясцовасьць зьмяніла выгляд, як-бы ў сабе самой, аддаўшыся сваім думкам і свайму настрою, а ўсё іншае для яе стала чужым і няцікавым.

Лабановіч дайшоў да сьцежачкі каля ветракоў і накіраваўся ў школу.

IX

Пан падлоўчы быў родам дзесь з Горадзеншчыны і паходзіў, як ён казаў сам, із старога дваранскага роду. Тутэйшае жыхарства лічыла яго Паляком, сам-жа пан падлоўчы з гэтым не згаджаўся.

«Я — Ліцьвін», — зь нейкаю гордасьцю зазначаў пан падлоўчы, і сваю належнасьць да Ліцьвіноў даводзіў, паміж іншым, і тым, што яго прозьвішча — Баранкевіч — мела канчатак на «іч», тады як чыста польскія прозьвішчы канчаюцца

Выдраныя вершы

(Заканчэньне з 6-ай бачыны)

Песьні пра іхняе прыйсьце
ў гомане чую кляновым.

Песьні пра шчасьце і волю
ў подыху чую прастораў.
Зь песьняй жытнёвага поля
хвалі рачныя гавораць.

Помню, у час вечаровы
пела мне маці калісьці
песьні пра сьветлы і новы
дзень найвялікшага Прыйсьця.

Бягомель, 11. 4. 1943

ДЫМЯЦЦА ХМАРЫ

Дымяцца хмары. Неба край
у нявыразным нейкім русе.
Даўно ужо Лысая Гара
вяшчуе глум на Беларусі.

Глыбока ў ейную душу
упіўся чорны кіпець госьця...
Жалобу дня прыблудны шум
клямкою прылашчыў на пагосьце...

Над ім — у посягу зьгібень, —
накшталт мангольскага узору,
гараць на выкутым ілбе
крывёй палуджаныя зоры...

І стогне Лысая Гара:
«Як тую кроў крывёю сьцерці?»...
Галосіць нема родны Край
у танцы выскаленай сьмерці.

Прага, 24. 4. 1945.

З ПАЭМЫ «РУЖОВЫ РАНАК»

Ад болю ўсё яшчэ гудзе
змардаванае цела краю
далёкага... Не памірае:
употайкі цяпло грудзей
ягоных сьпеліць травы поля:
і як ні смаж іх, ні палі —
праз скібы чорныя ральлі
яны зірнуць такі на волю,
крамяная сьвежасьцю вясны
памыюцца... Расой валогі
спалошча мораку цьвілога
зара усходу сьлед квасны,
і усьміхнецца поле хатам;
і як ні смаж іх, ні мары —
убачаць зноў гаспадары
сваіх клапотаў плён багаты.

*

Нішто ня пойдзе ў глум. Такі
напоўніць працай лёхі спрату;
яна — найлепшыя караты
людзкога творства. Ветракі
за рупнасьць мелівам заплацяць:
і як ні смаж яго, ні праж —
сьвяжуткіх печываў ікра,
цалюткі дзень і дзень пры-дні
пацьвердак моцы і багацьця,
(да новых жніў, да касавіцы)
ня зыйдзе з хаты, зь стальніцы
ні у бацькоў ні у радні.
Запас, мяркую, бяды ня чыніць,
і як спусьціцца і ня мець
у сьвірнах збожжа таго медзь? —
а ну-ж і дзьверы хто адчыніць...

*

І хмельным пахам пульхны хлеб
ашчадзіць тлусьць акрас і варыў.
І сонца воблег чорных хмараў —
васенных днёў жалобны крэп —
спатоліць, даўшы волю спору.
І як ні смаж і ні чарні —
праб'юцца спору карані
у грунт зямлі; мінуўшы гора
напояць сочывам руды,
засьмяглы сяньня мякіш глебы,
і зашумяць у сінь, у неба
шырокалістыя сады,
налітыя румяным воскам...
І як ні смаж іх, ні пячы —
яны — найлепшы супачын
гаспадару — тубыльцу вёскі.

*

Прыдбанага у поце дзён —
пладоў уцешнай, рупнай працы, —
за што сам край ішоў змагацца,
чаму сам край быў так жадзён, —
не прыдаверыць край нікому.
І як ні смаж яго, ні крой —
пары той бачу першы скрой
і ўжо выразна чую гоман
вялікай прышласьці: Яна
і не далёка ўжо, а блізка,
хоць морак ейную калыску
і затуляе ад відна.
І дзень той сэрцу будзе дораг!
І як ні смаж яго, ні гні —
не прыгібае больш ані
да рук сваіх спрадвечны вораг!

*

І не спаружыцца з красы
краіны зводнік чалавека.
Лугі, бары, гаі і рэкі,
вазёры думныя, лясы —
найдаражэйшы скарб прыроды...
І як ні смаж яго, ні плюшч,
а ён, бы той балотны плюшч,
расьцьме й жыць для насалоды,
але-ж ня зьверу, а людзтву,
бо зьвер, як быў, і будзе зьверам...
І я нядам нікому веры,
што мор надыйдзе хараству.
Усё, жывое і жыць што мусіць,
што сьпеліць зорная асець, —
на крылах прышласьць прынясе
для несьмяротнай Беларусі!

Аўстрыя, 27. 6. 1946

ПЦІЧ

За хваляй хваля ўсё шпарчэй
хінецца, горнецца суладна,
і рэчка — Пціч мая — цячэ,
паволі коціцца да спаду.

Абапал — вольхі. Медзь ракіт
шуміць у звоне лозаў ніцых;
і вербы гольлем да ракі
зьвісаюць хваль тугіх напіцца.

Няраз праз гэтыя гарбы
кідаў я сеці ў глыб рачную,
ды заўжды ўлоў мой бедным быў,
бо й рыба, кажуць, стала чулай...

Ніхай себе жывець яна,
тлусьцее, корміцца у Пцічы, —
на сьвеце-ж рэчка не адна,
іх вельмі шмат — ня пералічыш.

О, хвалі срэбныя, шпарчэй
плывеце, любыя, рачныя!
Ня спыніць вас і не ўрачэ
ніхто ніякімі вачыма.

Дудзічы, 7. 7. 1941

Ул. Дудзіцкі

Усё яшчэ Жэнэва

Цяпер, калі пішам гэтыя словы, другая жэнэўская канфэрэнцыя збліжаецца да свайго заканчэньня. Апошнія пару дзён напоўна будуць прысьвечаны шуканьню якой-небудзь формулы, якой дыпляматы маглі-б замаскаваць камплетную няўдачу гэтай доўгай гаварыльні.

Вельмі ўдала й вобразна схарактарызаваў нарады чатырох міністраў якісь заходні журналісты. Паводля яго «трох добра выхаваных джэнтэльмэнаў днямі й начамі прамаўляюць да глухога прастака». Яны натужваюць усю сваю элёквэнцыю, цярплівасьць і ветлівасьць, каб глыбокай і разумнай аргумэнтацыяй пераканаць глухога, што белае ёсьць белым, а дзень ня ёсьць ноччу. Молатаў-жа ня слухае, ня чуе іхных прыгожых моваў, а сам, навет ня выслухоўваючыся на такт і ветлівасьць, ня шукае згоды зь лёгікай, але з казьлінай упарыстасьцяй чаўпе ўсё тое самае, старое, сотні разоў сказанае. Заходнія дыпляматы ветліва й цярпліва слухаюць, дыскрэтна пазяўваюць, а як толькі Молатаў скончыць — ізноў па чарзе пачынаюць прамаўляць да глухога. І тая-ж самая полька ізноў пачынаецца ад таго-ж самага прыпечка.

8 лістапада ў жэнэўскім Палацы Нацыяў было вялікае ўзбуджаньне. І дыпляматы, і карэспандэнты ў напружаньні чакалі першага паседжаньня пасьля трохдзённага перапынку. Учора Молатаў вяжджаючы з Масквы сказаў, што ў сваім багажы вязе нешта добрае. А Булганін з шырокай ухмылкай пацьвердзіў словы Молатава. Таму ўсе ў Жэнэве спадзяваліся, што можа крамлёўскія завадзілы, добра выпіўшы на кастрычніцкім банкеце, пастанавілі памякчэць ды пайсьці на якісь кампраміс, што-б дазволіла вывесьці нарады із сьляпога завулка, куды іх заставіла тупая ўпорыстасьць камуністых.

Паседжаньне распачалося, і заходнія гры дыплямату пачалі па чарзе прамаўляць да... глухога. Прамаўлялі ветліва, красамоўна, лёгічна, пераконваюча. Молатаў сядзеў з каменным тварам і цяжка было дадумацца — слухаў ён ці не. Калі-ж яны скончылі, ён памаленьку пачаў разгортваць гэны так доўга чаканы «багаж». Заходнія дыпляматы застылі зь цікавасьці й надзеі. Але ў меру, як з заблытанай мовы Молатава пачаў выясьняцца сэнс, цікавасьць і надзея пераходзілі ў непакой. Калі-ж Молатаў кончыў, тры джэнтэльмэны астаўбянелі. Молатаў цьвёрда, станоўка й безапэляцыйна адкідаў усе прапановы Захаду ў справе Нямеччыны й дамагаўся бяздыскусійна прыняць савецкія ўмовы. Уражаньне было так вялікае й атмасфэра да таго напружаная, што Далес чым хутчэй запрапанаваў спыніць паседжаньне да наступнага дня. Ня меншае ўражаньне было ў Доме Прэсы, калі туды дайшлі весткі аб заяве Молатава. Уражаньне гэтае добра схарактэрызаваў адзін журналісты, як «узрыў бомбы». Журналістыя рынуліся да тэлефонаў, а некатрыя навет зьбіраліся пакаваць чамаданы, лягічна думаючы, што пасьля гэтага няма сэнсу далей весьці перамовы і не застаецца нічога іншага, як усім разьехацца дамоў. Аднак назаўтрае нарады ізноў пачаліся, хоць ужо над іншымі праблемамі. І пачалася тая самая полька, зноў ад прыпечка...

Думаем, нашых чытачоў ня зьдзівіць гэты сарказм, бо ня толькі мы, але й шматлікая іншая прэса із штораз большай гіроніяй выказваецца аб жэнэўскай гаварыльні. Гіронія балючая, але й становішча невясёлае. Некаторыя хочуць пацяшацца, што ўсё-ж другая Жэнэва будзе карысная, бо яшчэ раз паказала сьвету праўдзівае аблічча камуністых. На нашу думку — грош таму цана, хто да гэтага часу гэтага ня бачыў, бо часу й нагодаў меў аж зашмат. А ўжо тры заходнія міністры напоўна добра ведаюць гэтае праўдзівае аблічча і таму, калі з такой нялюдзкай цярплівасьцяй прамаўляюць да глухога — маюць да гэтага глыбейшыя прычыны, і валіць гэта на іхную нясьведамасьць — няма сэнсу.

Прычыны гэтыя, перадусім — кансэквэнцыі ліпнёвай жэнэўскай нарады, якая нічога не пастанавіла, а якую выкарыстала камуністычная прапаганда, стварыючы разьдзьмутую магію «духу Жэнэвы», і якую выкарыстоўвае й Молатаў на цяперашняй нарадзе.

Далей на становішча заходніх дыплямататаў шмат уплывае тыповая слабасьць — або навет можна сказаць — сіла дэмакратыяў. Як ведаем, францускі ўрад ліпіць на валаску і амаль штотыдзень Фор ставіць справу даверу ў парлямэнце. У Амэрыцы набліжаюцца выбары, і гэты факт змушае Далеса лічыцца з кажным словам. У найлепшым палажэньні знаходзіцца ангельскі прадстаўнік і хіба таму выступленьні Мак Міляна вырозьніваюцца найбольшай станоўкасьцяй ды моцным хрыбтом.

Аднак-жа найважнейшым аспэктам у няўдачы жэнэўскае нарады зьяўляецца недахоп волі перайсьці да афэнзывы, якая ўсьцяж застаецца ў руках Молатава.

Вельмі-ж прыгожа гаварыў Далес у Міямі і ня блага на аботку Брыёні падчас сустрэчы зь Цітам аб самавызначэньні народаў Усходняй Эўропы. Аднак, гутарачы з Молатавам, ніхто аб гэтай справе не заікнуўся. Чаму? Папершае — Молатаў на гэтую тэму навет не захацеў-бы гутарыць, як наагул адмаўляецца гутарыць на няпрыемныя для яго тэмы, а падругое — у Жэнэве Молатаў цэлы час нападае, а заходнія дыплямататы тлькі ў дэфэнзыве. Восьь-жа пакуль Захад не наважыцца на афэнзыву і ня возьме ініцыятывы ў свае рукі, пакуль будзе бараніць гнілога статус кво, не здабудзецца на атракцыйную вызвольную праграму — Молатаў і супалка ня мае патрэбы ўступаць. Бо й нашто? Нашто Молатаў мае мякчэць і адступаць, калі ён выграе на сваёй — за прабачэньнем — хамскай упорыстасьці? Нашто камуністым адкліканьне «дух Жэнэвы», калі дзякуючы ягонай магіі, камуністыя падставілі нагу, дзе яна ніколі ня была — у Афрыцы ?

*

Што-ж станецца з Жэнэвай? Як мы ўжо сказалі на пачатку, чатыры міністры, а можа толькі тры, шукаюць формулы, за якой-бы схаваць правал.

Думаем, што будзе прынятае выказваньне Далеса:

«Мы правялі дыскусію, якая, на маю думку, была карысная. Я ня буду такім аптымістым, каб гаварыць, што кажны з нас у паўніні пераканаў другога, але на маю думку, тое, што мы прадставілі й абараніялі нашы погляды, дае, як я спадзяюся, асновы дзеля лепшага ўзаемнага зразуменьня».

Што тут можна вычытаць? — Толькі мутную формулу, за якой трэба схаваць правал нарады.

Усё-ж у вадным пытаньні была дасягнута згода, і ўсе чатыры міністры дагаварыліся: што ў сераду разьедуцца дамоў.

Усё мае свой канец. **пс**

*

П. С.

Кажуць, аднэй з галоўных працаў палітыка й журналістага ёсьць — сяньня прадбачваць, што станецца заўтра, а паслязаўтраму тлумачыць, чаму тое, што ён заўчора прадбачыў, учора ня сталася.

Восьь-жа й нашы прадбачваньні ў вышэйшым артыкуле былі памылковыя адносна канчальнага камунікату жэнэўскай нарады, бо заходнія дыплямататы не захацелі за мутнай формулай хаваць правалу, да якога давёў нараду Молатаў. Што праўда, ён у вапошні мамэнт яшчэ хацеў выставіць сваіх партнэраў, як кажуць, да ветру, дамагаючыся, каб быў выдадзены супольны камунікат, якога-б зьмест Масква магла інтэрпрэтаваць паводля свайго казуістычнага мастацтва. Аднак тры джэнтэльмэны, выведзеныя зь цярплівасьці хамствам свайго глухога партнэра, адмовіліся зрабіць яму гэтую прыемнасьць. У выніку гэтага, камунікат, які меў быць падсумаваньнем трохтыднёвай работы, зьмясьціўся ў некалькіх радкох друку. Проста сказана, што міністры перакажуць тое, што ў Жэнэве гаварылася, кіраўнікам дзяржаваў. Як быццам-бы гэтага яны не пераказалі-б...

Іншыя-ж нашы прадбачваньні былі слушныя. Што-ж — у гэтым выпадку прадбачваць ня было вельмі цяжка...

У канцы паўстае пытаньне, што спрычынілася, што Молатаў так бязьлітасна абязьвечыў абухом «дух Жэнэвы»? Ён-жа мог малымі й мала вяжучымі ўступствамі яшчэ штучна прытрымоўваць яго пры жыцьці.

Гэтае пытаньне пастараемся высьвятліць іншым разам. **пс**

Увага!

БЕЛАРУСКІЯ КАЛЯДНЫЯ ПАШТОЎКІ

Вышлі з друку беларускія калядныя павіншавальныя паштоўкі. Сэрыя складаецца зь 9 розных зімовых краявідаў, упрыгожаных тэкстамі беларускіх паэтаў на зімовыя тэмы. Тыраж паштовак вельмі абмежаваны. Таму радзім не адцягваць з набыцьцём іх.

Зварочвацца просім да нашых Прадстаўнікоў у паасобных краінах, або беспасрэдна ў Выдавецтва «Бацькаўшчына».

Выд. «Бацькаўшчына»

на «скі»: Жулаўскі, Дамброўскі, Галонскі. Даведаўшыся, што прозьвішча новага настаўніка Лабановіч, падлоўчы пры спатканьні зь ім прыметна выказаў адзнакі здавальненьня, як гэта бывае тады, калі нам на чужыне прыходзіцца спаткацца зь земляком.

— То і пан — Ліцьвін! — весела сказаў ён маладому настаўніку і пастукаў яго па плячы. Сваё ліцьвінства ён падкрэсьліваў пры кажным зручным выпадку, кажучы: «Мы Ліцьвіны, любім піць гладка!»

Лабановічу, калі ў яго чарцы заставалася недапітая гарэлка, ён таксама казаў:

— А яшчэ Ліцьвін! Ну, які-ж ты пасьля гэтага Ліцьвін! — Пан падлоўчы з дакорам пазіраў у вочы настаўніку: — Ня псуй ты мне, братка, кампаніі!

Калі-ж гэты аргумэнт не памагаў, то пан Баранкевіч прыводзіў другі:

— Ты лепш, браток, падашукай маю жонку, але не ашуквай мяне за чаркаю гарэлкі.

Трэйці аргумэнт, самы моцны і ўжо самы апошні, быў такі:

— Пі, пі, кажу, бо далі-Бог вылью за каўнер!

Гаварыў падлоўчы Баранкевіч найбольш добраю беларускаю моваю. І трэба адзначыць, што ён ні ў якім разе ня быў п'яніца, ён проста любіў выпіць «з добрымі людзьмі», а сам адзін і чаркі ня выпіваў. Але і ў кампаніі «добрых людзей» ніколі ня перабіраў меры. У яго была тут пэўная граніца, якой ён ніколі ня пераступаў і за якую яго нельга было вывесьці ніякімі сіламі. Што-ж тычыцца яго ліцьвіналюбства, дык яно яшчэ выяўлялася і ў тым, што ён вельмі любіў літоўскія калдуны. І гэтых калдуноў, як запэўняў пан падлоўчы, ён зьеў аднойчы сто сорак штук.

— Разумеецца, пры гарэлцы, — дадаваў пры гэтым Баранкевіч.

Першы раз Лабановіч зайшоў да падлоўчага вечарам таго-ж самага дня, калі хадзіў гуляць на чыгунку.

Баранкевіч спаткаў суседа-настаўніка прыветна і павёў яго ў чыстую палавіну дому, дзе ён звычайна прымаў гасьцей. Пакой быў прасторны, чысты, акуратна выбелены. Каля аднае сьцяны стаяла канапа і вялікі просты стол каля яе, засланы белым настольнікам. На невялічкім століку недалёка ад канапы стаяла скрыначка, музычны струмэнт, якую падлоўчы і пускаў у работу, каб забавіць гасьцей. Апроч яшчэ аднае канапкі каля другой сьцяны і некалькіх простых крэслаў, у пакоі гэтым больш ня было нічога, і ён выглядаў пуставата.

— Сядайце, паночку, — папрасіў Баранкевіч госьця і патрактаваў яго моцнаю папяросаю.

Гаспадар і госьць разгаварыліся, прычым пан падлоўчы быў першы чалавек тут, ад якога Лабановіч пачуў добрае слова наконт гэтага месца, якое мела той вялікі козыр, што ляжала каля чыгункі. Прайшоўшыся колькі разоў па пакоі, пан падлоўчы гукнуў, павярнуўшыся да другое палавіны дому:

— Габрынька!

— Зараз, татка! — адгукнуўся ў глыбі дому звонкі дзявочы галасок.

Сьледам за гэтым пачуліся лёгкія і частыя крокі, і ў пакой увайшла маладзіая дачка пана падлоўчага. Такімі-ж борздымі крокамі падышла яна і да госьця, працягнула яму сваю яшчэ дзіцячую руку, зрабіўшы прысяданьне, якое Лабановіч бачыў першы раз. Ён навет спалохаўся: яму здалося, што гэта маленькая паненачка прысела ад таго, што ён наўмысьля наступіў ёй на нагу.

— Чэсю! — зноў гукнуў падлоўчы.

Крыху счакаўшы, скрабаючы ботамі, у пакой увайшоў меншы сын Баранкевіча, хлопчык гадоў дзевяці, даволі панурага выгляду, зь вялікай кучараваю галавою і прыгожым тварам. Паздароўкаўшыся з настаўнікам, Чэсь моўчкі сеў каля кахлянае печы і адтуль, як ваўчок, прыглядаўся да настаўніка.

Папрасіўшы прабачэньня, падлоўчы адлучыўся, пакінуўшы Лабановіча з дачкою і сынам.

Панна Габрыня, смуглая, срогая і сур'ёзная дзяўчына-падлетак, зьвярнулася да Лабановіча з прыветнаю ўсьмешкаю:

— Пан любіць музыку?

— Вельмі люблю, — прамовіў Лабановіч.

Габрыня падышла да музычнай скрыначкі, выбрала мэталічны кружок, прыладзіла яго да скрыначкі, завяла яе і пусьціла.

Мяккія, ласкавыя гукі стройным сугалосьсем паліліся па пакоі, напаўняючы яго прыемным звонам і навяваючы якіясь добрыя, ціхія чары. Няясныя вобразы ўсплывалі самі сабою, аб чымсі казалі, і клікалі невядома куды, а на сэрцы аставалася пачуваньне ўтраты чагось далёкага, чаго ўжо ня вернеш ніколі і аб чым можна толькі ўспамінаць. Усе-ж дробязі жыцьця, увесь будзённы клопат, мут душы. — усё гэта зьнікла, адступала перад чарамі хараства. Скуль-жа гэты смутак? Аб чым ён? Ці ня ёсьць гэта тое няяснае адчуваньне хараства жыцьця, якое так бязьлітасна, так груба папіхаецца нагамі, таго хараства, што падымае чалавека над балотам людзкое сумятні?

Хвілін праз колькі вярнуўся пан падлоўчы, а потым пані падлоўчая — другая яго жонка. Гэта была кабета ціхая, забітая, бо пан Баранкевіч, як даведаўся Лабановіч потым, у сям'і быў чалавек жорсткі.

Габрыня зараз-жа вышла і хутка вярнулася зь сястрой, стройнаю чарняваю дзяўчынаю, гадоў шаснаццаці, з тонкімі прыгожа абрысаванымі брывамі. Выраз яе цёмных акруглых вачэй часта зьмяняўся: то ў іх іскрыўся вясёлы сьмех і нахіл да жартлівасьці, то адбівалася нейкае засмучэньне і тая сталасьць, што рабіла ўражаньне, быццам дзяўчына многа перадумала і перажыла.

Размову вялі галоўным чынам падлоўчы з настаўнікам, а ўсе іншыя слухалі і толькі зрэдка ўстаўлялі сваё слова. Было відаць, што прысутнасьць падлоўчага стрымлівала іх, прымушала трымацца нейкіх граніц, якія зьяўляліся вынікам практыкі сумеснага жыцьця.

Баранкевіч вельмі ўспагадна ўспамінаў настаўніка, якога зьмяніў Лабановіч.

— Што мне падабаецца ў пана Турсэвіча, дык гэта тое, што ён умеў паставіць сябе ў кажным коле грамадзтва і меў свой асабісты гонар, — сказаў падлоўчы.

— Турсэвіч — гэта мой настаўнік і мой зямляк, аднае воласьці. Я лічу яго адным з выдатнейшых настаўнікаў і працаўнікоў. Ён ня толькі вядзе добра справу ў школе, але і многа працуе над самым сабою; чалавек многа чытаў і многа думаў. Гэта адзін з тых маіх сяброў, якіх я вельмі шаную і паважаю.

— Як-жа, паночку, ён быў панскім настаўнікам? Здаецца розьніца ў вашых гадох не такая вялікая? — запытаўся Баранкевіч.

Ён старэйшы ад мяне гадоў на чатыры. Калі ён скончыў першую школу, то я яшчэ пачынаў толькі вучыцца. Ён цэлую зіму быў маім дарэктарам, маім і маіх братоў.

— А, хіба што так.

— Дык пан добра знае пана Турсэвіча? — спытала пані падлоўчая: — Ах, які гэта быў рэдкі чалавек! — дадала яна і зірнула на мужа, як-бы хочучы прачытаць на яго твары, ці добра яна сказала.

— Пан Турсэвіч у школе быў срогі, — адгукнуўся малы Чэсь з-пад кахлянае печы.

Баранкевіч павярнуў галаву ў бок сына і, сьмяючыся, прамовіў:

— А што-ж з вамі іначай зробіш? Дай вам волю, дык вы і школу павернеце, і толку з вас ніякага ня будзе.

Паненкі засьмяяліся. **(Далей будзе)**

Беларускія кніжкі

Бальшавікі помсьцяць

(Успамін)

Слуцак. 1920 г. На ўскраінах места ціха, спакойна. Невялічкія дамы, падобныя на вясковыя хаткі, і скрозь сады. Абапал вуліцы за даўгімі агарожамі пададовыя дрэвы. З-за плоту зьвісаюць цяжкія галіны з антонаўкамі. Прынадна выглядаюць сакаўныя ігрушы-дзюшэсы й бэры. Бразгаюць вобзем сьпелыя падалкі, палохаючы лагодную цішыню. А на цэнтральнай вуліцы,былой Раманаўскай, цягнуцца хурманкі. З блізкіх і далёкіх вёсак адзін за адным рушаць сялянскія вазы на рынак. Няспынны рух, больш як звычайны. І на плошчы, што насярод места, шумны кірмаш. Сялянскія хлопцы гамоняць. Яны ўсе з клумкамі, пытаньнямі й надзеямі.

— Дзе? Куды? На Семежава! Браты, хадзем...

Каля будынку Камэрцыйнага вучылішча таксама густы натоўп моладзі. Яны — маладыя — прыйшлі на заклік сваіго сэрца й нацыянальнага сумленьня. Прыйшлі здабываць лепшую будучыню. У адным парываньні, з адзіным імкненьнем: змагацца за Бацькаўшчыну, за Беларусь.

Натоўп гудзеў і не разыходзіўся аж да ночы. У будынку школы таксама поўна. На другім паверсе ў вялікай залі йшоў спэктакль. Упяршыню там на сцэне йгралі беларускую п'есу. Прыгадваецца, гэта была камэдыя Францішка Аляхновіча «Птушка шчасьця». Жаўнеры — слуцкія змагары зь вялікай цікавасьцяй сачылі за ходам дзеі. Маладым сьмех трос школьныя сьцены. Гэтак было ўвечары...

А назаўтра з раньня беларускія баявыя аддзелы рыхтаваліся да рашучага бою, каб бараніць сваю Бацькаўшчыну, сям'ю й родную мову. Ішлі супраць чужынцаў, супраць навалы бальшавікоў. Лілася кроў на беразе Случа. Найбольш працяглыя баі адбываліся каля мястэчка Семежава. Случчакі-паўстанцы ўпорна змагаліся некалькі тыдняў. Былі вялікія страты, але колькасная перавага ворага сталася ня ў змогу слуцкім змагаром. Вораг загасіў пажар паўстаньня. І зырок сьмяротна-ненавіснага камунізму ахутаў пераможаных. Толькі не загасьмела ў народзе іскра нацыянальнае сьведамасьці.

Случчакі не забыліся аб сваіх гэроях-паўстанцах. Расла цікавасьць да беларушчыны. Асабліва сярод вучняў. Шмат да гэтага спрычынілася слуцкае настаўніцтва. Такія беларускія патрыёты, як Будзіловіч, Пяткевіч, Барташэвіч, Наркевіч і Бжэзоўскі ўзгадавалі слуцкую моладзь у нацыянальным духу. Гэта выразна выявілася, калі Слуцак наведаў Беларускі вандроўны тэатр. У тэй-жа залі Камэрцыйнага вучылішча, дзе калісьці йшла Аляхновічава «Птушка шчасьця», слуцкія жыхары глядзелі драму Галубка. Амаль на працягу тыдня ня зыходзіла з афішаў пастаноўка «Ганка».

Моладзь, узрушаная й рашчуленая, слухала ў тэатры роднае слова й праймалася ідэямі нацыянальнага вызваленьня. Употайку праяўлялася нянавісьць да чужынцаў, да савецкай улады.

У 1925 годзе на чале з настаўнікам Юркам Лістападам, былым удзельнікам паўстаньня, узьнікла падпольная антыбальшавіцкая арганізацыя. Дзейнасьць гэтае арганізацыі пашыралася й за межамі Случчыны. Рух лістападаўцаў быў вельмі паважны. Можа таму бальшавікі й зрабілі паказны судовы працэс у рэспубліканскім маштабе, каб канчаткова зьнішчыць нацыянальныя праявы беларускай інтэлігенцыі. Лістапада й яголых аднадумцаў савецкія судзьдзі стараліся выставіць у змрочным сьвятле. Пракурор злосна лаяў падсудных, гаворачы: «Гэта — прайдзісьветы! Гэта невялічкая група палітычных авантурнікаў. Яны ня мелі падтрымкі народу».

Пракурор нахабна хлусіў. У гэты час па турмах сядзелі сотні людзей, арыштаваных у справе Лістапада. А пазьней... Случчына найбольш пацярпела ад рэпрэсіяў.

Бальшавікі помсьцілі...

На вёсцы гвалтам праводзілі калектывізацыю. Заможных сялян высылалі на Поўнач. Хутары сьцягвалі ў пасёлкі, разбуралі ўпарадкаваныя сядзібы. А ў горадзе перасьледавалі інтэлігенцыю. Лепшыя настаўнікі Слуцку спачатку былі Наркамасьветай пераведзеныя ў іншыя месты, а пасьля арыштаваныя агентамі ГПУ, і на высланьні загінулі.

У горадзе пачалася прысьпешаная русыфікацыя. Беларускую мову выцісналі із штодзённага ўжытку. Шыльды, плякаты й афішы зьявіліся ў расейскай мове. Мясцовы тэатр згубіў таксама сваё нацыянальнае аблічча, бо на становішча дырэктара стаў заядлы партыец Алашаеўскі. Гэты актор-самавук, які прыехаў з падмаскоўскай правінцыі, пачаў кіраваць — усе беларускія пастаноўкі ён выкінуў з рэпэртуару.

Бальшавікі помсьцілі...

Гістарычныя помнікі й сьвятыні старадаўняга Слуцку зьнішчаліся. У цэнтры места няма ўжо і старога рынку. Там, на пустой плошчы ля высаджаных дрэўцаў стаіць нязграбны манумэнт — медналобы Ленін. Ён пазеляне́ў зь непагоды. Ён выклікае ў Случчакоў агіду ды страх.

Але, але! Бальшавікі помсьцяць.

К. Рамановіч

Каб жыла Бацькаўшчына

(Заканчэньне зь 1-ай бачыны)

хрост. Пад іхным ударам ламаліся рады ў дзесяткі разоў сільнейшага колькасна ворага. На заклік паўстанцаў на іхны бок пачалі пераходзіць чырвонаармейцы. Бальшавікі, бачачы гэта, кінулі супраць іх свае найлепшыя аддзелы азіяцкіх камуністых. Паўстанцы вялі няроўны бой, значучы родную зямлю сваёй крывёй, раськідаючы па ёй сьвежыя насыпы — магілы ейных бязыменных сыноў—герояў, што ўжо выканалі запавет, памерлі ў баі — каб жыла Бацькаўшчына.

Сьцягнуўшы ўсе свае сілы за Лань, паўстанцы працягвалі змаганьне. Ужо цэлы месяц прайшоў у баёх. Не хапала зброі, амуніцыі. Паўстанцы здабывалі яе ў контратаках у ворага. Але сілы бальшавікоў што раз узрасталі, яны бесьперапынна падкідалі ўсё новыя аддзелы. 28 сьнежаня Слуцкая Дывізія мусіла перайсьці польскую мяжу.

Ня было чаго спадзявацца ад Палякаў. Ім зусім было не на руку падтрымоўваць паўстанцаў, бо яны добра ведалі, што за прыкладам Случчыны можа пайсьці ўся Беларусь, і тады — ня ўтрымаць ім тае часткі, якая прыпала ім пры прагтупным падзеле. Дзеля гэтага яны адразу раззброілі і інтэрнавалі Слуцкую Дывізію.

Шмат паўстанцаў, у час агледзеўшыся, не далося разброіцца: яны пайшлі ў лясы, назад — змагацца да апошняга. Ізноў значылі яны слуцкія сасоньнікі сваёй крывёю, магілямі. Ня шукалі яны іншага выхаду, бо ведалі: кажная кропля крыві, кажнае жыцьцё,аддадзене ў гэтым, здавалася-б зусім безнадзейным, змаганьні, патрэбна — каб жыла Бацькаўшчына.

Штогод страсаюць клёны свае апошнія лісьцінкі ў лістападзе. Штогод спавіваюць туманы зямлю. Там, на Случчыне, яны ўжо 35 год пяшчотна ахутваюць невялікія ўзгоркі — магілы бязыменных змагароў — тых, што першыя паўсталі й пайшлі, каб жыла Бацькаўшчына.

Слава вам, Героі—Случчакі! Слава за вашу бязьмежную ахвярнасьць! Ідучы паміраць вы ведалі, што ваша кроў — не апошняя. І вы ўсё-ж ішлі. Цяпер мы пераймаем ваш сьцяг. Вы нам прыкладам. І калі прыйдзе час, мы пойдзем паміраць так, як і вы, за Рэспубліку. Пры гэтым толькі аднаго будзем прасіць у Ўсемагутнага: «Дай, каб нашай ахвярай мы купілі Бацькаўшчыну, каб наша кроў была апошняй!»

Уладзімер Нямановіч

Першы пераклад твораў Адама Міцкевіча на беларускую мову

Упяршыню творы вялікага паэты Адама Міцкевіча былі перакладзены на беларускую мову амаль сто гадоў таму. Гэта быў той час, калі беларуская мова лічылася «мужыцкай», а ейнае друкаванае слова было пад забаронай царскага ўраду.

Але, ня гледзячы на гэта, В. Дунін-Марцінкевіч пераклаў першыя дзьве песьні паэмы Адама Міцкевіча «Пан Тадэуш» на беларускую мову. І ў 1859 годзе на грошы, якія сабраў просты люд, быў надрукаваны гэты пераклад. Але суровы лёс напаткаў гэтае выданьне. Адразу пасьля выхаду з друку кніжкі на загад царскага цэнзара, нейкага Мухіна, быў накладзены на яе арышт, і ўсё выданьне было спалена.

Толькі ў 1908 годзе паводля экзэмпляру, які ўцалеў і захоўвается ў бібліятэцы Кракаўскага ўнівэрсытэту, беларуская выдавецкая суполка «Загляне сонца і ў наша ваконца» ў Пецярбурзе выпусьціла другое выданьне гэтага перакладу.

ПАЯСЬНЕНЬНЕ

Гэтым падаем да ведама ўсіх тых, хто склаў (ці складзе) перадплату на Фонд Беларускай Кніжкі, а раўнавартасьці ў кніжках яшчэ не атрымаў, — зварочвацца па яе да нашых Прадстаўнікоў. Гэтыс апошніх ветліва просім з свайго боку дагледзець каб усе перадплатнікі атрымоўвалі адпаведную раўнавартасьць у кніжках Выдавецтва «Бацькаўшчыны» за ўнесеныя імі сумы.

Беларускі тыднёвік палітыкі, культуры й грамадзкага жыцьця.

Выдавец: Уладзімер Бортнік

РЭДАГУЕ КАЛЕГІЯ

Артыкулы, падпісаныя прозьвішчам або ініцыялямі аўтара, не заўсёды выражаюць пагляды Рэдакцыі. Незамоўленыя рукапісы назад не зварочваюцца. Рэдакцыя адказвае на лісты толькі пасьля далучэньня паштовае маркі або міжнароднага паштовага купону.

НАШЫЯ ПРАДСТАЎНІЦТВЫ

АНГЕЛЬШЧЫНА:
Mr. Aleksander Laszuk, 97 Moore Park Rd, London, S. W. 6.

АРГЕНТЫНА:
Asociacion Bielorusa en la Argentina, Calle Coronel Sayos 2877, Valentin Alsina, p-cia Buenos Aires.

АЎСТРАЛІЯ:
Mr. A. Vasilenia 25 Belmont P. de Mount Colah, N. S. W.
Mr. Donat Jackiewich, 33 Hope St. Spotswood-Melbourne, Vict.
Mr. A. Moroz, 109 Morrison Rd, Midland Junction, Western Australia.

БРАЗЫЛІЯ:
C. Cimafiejcyk, Prasa 76, Tiridentes, Curitiba — Parana.

БЭЛЬГІЯ:
Mr. Vasil Sčečka, 19, Place Hoover, Louvain.

ДАНІЯ:
J. Lobejko, c/o H. C. Jensen, Leifsgade 6 III tv., Kobenhavn S.

ЗАДЗІНОЧАНЫЯ ШТАТЫ:
Mr. L. Bielenis, 2042 W. St. Paul Ave, Chicago 47, Illinois.
Mr. B. Danilovich, 112 Somerset St. New Brunswick, N. J.
Mr. Ul. Duniec, 1020 Kenilworth Ave, Cleveland 13, Ohio.

КАНАДА:
Miss L. Wierny, 57 Riverdale Ave, Toronto, Ont.

НОВАЯ ЗЭЛЯНДЫЯ:
Mr. Marian Karanieuski, 88 Hercules Drayve, Roxburg — Hydro.

ФРАНЦЫЯ:
Mr. V. Mickievič, 47, Bd de Bezons Sartrouville (S. et O.).
Mr. Bonifacy Prytycki, 17, Rue Roger Salengro, Lys les Lannoy (Nord).

ШВЭЦЫЯ:
Basil Lukaszyk, c/o Hammer Ringvagen N. 123/III, Stockholm.

Фэльетон

За прылаўкам

(«Зьвязда», 22. 10. 55)

Калі-б Іван Балабін вёў дзёньнік, то, бязумоўна, на сьвет зьявіўся-б вельмі цікавы дакумант аб ягонай дзейнасьці на пасадзе загадчыка абутковага магазыну № 33 Пінскага міжрайгандлю. Дзёньнік выглядаў-бы, прыкладна, так:

29. 12. 1953. Досыць на дробязі разьменьвацца! Сяньня завысіў цану ў 38 відах абутку на 5.163 рублі. Вынікі выдатныя: і нястачу пакрыў і навет лішак займеў. 120 пар дзіцячых чаравікаў—гусарыкаў прадаў на 26 рублёў даражэй за кажную пару. Малайцы, гусарыкі!

28. I. 1954. Удалы дзень. Нядаўна гандлёвы экспэрт Дзянісава і таваразнаўца міжрайгандлю Кліцо разбракавалі й перавалі ў трэйці гатунак 30 пар жаночых туфляў, але з-за нядбайнасьці не перамаркавалі іх. І пайшлі яны за другі гатунак. Уся ўцэнка — 552 рублі трапіла да мяне ў кішэню. Настрой выдатны.

29. I. 1954. Зноў пашанцавала! Прадаў 6 пар хлапчуковых чаравікаў, якія гандлёвы экспэрт пераве́ў у брак. Пастанавіў не варочаць іх пастаўшчыку, каб не засмучваць яго. Зарабіў на гэтай апэрацыі 288 рублёў.

24. 2. 1954. Сяньня перадаў магазын новаму загадчыку — еду вучыцца на месячныя курсы. Сябры камісіі, якія прысутнічалі пры перадачы, зьдзіўляліся, што дзённая выручка — толькі 127 рублёў. Калі не прануюць пра «пераацэнку» абутку, то тысячы чатыры пакладу на ашчадную кніжку.

27. 2. 1954. Нумар не прайшоў. Камісія дакапалася і ўстанавіла завышэньне цэн. Давялося, пакуль не атрымаў запрашэньня да пракурора, тэрмінова аднесьці й здаць у банк 3.900 рублёў.

23. 12.1954. Бяда — наскочыў на дзяржаўнага гандлёвага інспэктара. Знайшоў 5 пар абутку з завышанай цаной і 91 пару без этыкетак. Справа, як кажуць, пахне карасінай. Пакуль лавілі свае міжгандляры — выкручваўся, а цяпер ня йнакш, як звольнязь з працы.

28. 3. 1955. Усё абыйшлося добра. Да чаго-ж цудоўны чалавек Яфім Аронавіч Тылес — дырэктар міжрайгандлю. Сяньня падпісаў (з трохмесячным спазьненьнем) загад — адкрудціўся срогай вымовай.

25. 7. 1955. Атрымаў з базы партыю жаночых басаножак. Калі гандляваць «з галавой», можна на кажнай пары зарабіць 15-20 рублёў.

26. 7. 1955. Вялікі скандал! Пра басаножкі даведаліся, і сяньня з раніцы поўны магазын пакупніц. Патрабуюць абутак.

- Няма. — тлумачу, — у мяне ніякіх басаножак. Не атрымліваў.

- Хлусіш, — схаваў, спэкуляваць будзеш!

Стаю на сваім. Ня верацъ. Выклікалі дырэктара міжрайгандлю Тылеса. І яму гавару: не атрымліваў. Паверыў. Выклікалі старэйшага дзяржаўнага гандлёвага інспэктара. Прыходзіць, пытаецца:

- Атрымліваў?

- Не.

- Пакажы накладную.

Прад'явіў старую накладную. Думаў адчэпіцца. Не.

- База паведамляе, што вы атрымалі абутак. Дзе хаваеш — паказвай.

- Ня вершш, — адказваю, — шукай. А зьневажаць сябе не дазволю.

- Перакапаў увесь магазын. Не паленаваўся залезьці на верхнюю паліцу, і знайшоў, каб яму пуста было.

- Давай, — крычыць, — прадавай зараз-жа басаножкі пры мне.

Прыйшлося распрадаць. Што цяпер будзе? На гэты раз ня выкручуся. Бывай, магазын! Ня бываць больш прыбыткам!

28. 7. 1955. Кажуць, цудаў ня бывае. Хлусьня. Бываюць! Тылес, ягоны намесьнік Пынто і ня зьбіраюцца мяне прыцягваць да адказнасьці. Прыходжу сяньня ў міжрайгандаль, абодвы сустракаюць мяне ў калідоры.

- Што, — сьмяюцца, — дасталося табе ўчора ад пакупнікаў?

Душэўныя людзі, Яфім Аронавіч і Станіслаў Антонавіч. Прыемна працаваць з такімі кіраўнікамі.

10. 10. 1955. Сяньня сустрэў знаёмага загадчыка магазыну, — таксама «дзейнічае» нядрэнна. Зайшлі ў закусачную. Разгаварыліся. Я пра свае перажытыя страхі расказаў.

- Ну, брат, — адказвае, — насьмяшыў. Ды ў нас у міжрайгандлі можна сто гадоў жыць спакойна. За паўгода былі 343 растраты,раскраданьні, прысваеньні, абжульваньні пакупнікоў і ўсялякія іншыя злоўжываньні. А ці шмат каго зьнялі й прыцягнулі да адказнасьці? Не.

Канчаткова супакоіўся. Хутка сконьчыцца два гады мае плённае працы. Ня грэх адзначыць і юбілей, Іван Савельевіч. Дальбог, ня грэх!

Н. Красноў